

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SYVENDE RÆKKE

UDGIVET AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

NIELS KNUD ANDERSEN og KNUD BANNING

SJETTE BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG

1965—68

Om stolestader og gravkapel Af Rønninge sogns og kirkes historie

Af Johannes Pedersen

I aarene 1840–1860 stod i Rønninge sogn en strid mellem beboerne og kirkeejeren paa Rønningesøgaard; den drejede sig om, hvorvidt der var tilstrækkelig siddeplads i kirken, og om hvorvidt det gravkapel, der var indrettet i kirkens nordside, var kirkeejers private ejendom eller tilhørte selve kirken og kunde inddrages til siddepladser for kirkegængerne.

Efter Danske Lov fra 1683 havde hver gaardejer i landsbyen, det vil sige hver tiendeyder, ret til stolestadeplads i kirken for sig og sin familie. – Paa højre side af kirkens midtergang var »Mandfolkestolene«, mens »Fruentimmerstolene« var paa venstre side; i dem havde gaardmandsfamilierne deres faste pladser, mens husmænd, inderster og tjenestefolk maatte finde plads i de stolestader, som derefter var tilovers. De ældste havde ret til at sidde paa pladserne nærmest kirkens midtergang; men jævnligt høres der om stridigheder om, hvem der havde ret til at faa den bedste Plads[1].

Striden begynder. – I marts 1838 blev der udnævnt en ny sognepræst til Rønninge-Rolfsted; han hed *J. L. Rohmann*. Den forrige præst var *N. O. Münster*, der havde været i sognene siden 1824, men i januar 1838 var forflyttet til Baarse-Beldringe paa Sjælland. – Klagen over mangel paa stolestadeplads i Rønninge kirke fremkom fra sognets beboere; der herskede siden nogen uenighed om, hvorvidt den allerede var rejst i Münsters tid, eller om den først kom til orde, efter at Rohmann var kommet til sognet. Men vist

Forkortelser: R.A. = Rigsarkivet. – L.A.F. = Landsarkivet paa Fyn. – Rø. pr.ark. = Præstearkivet i Rønninge. – Syp. = Synsprotokol for Aasum hrd. i Marslev. – D.B.L. = Dansk biograf. leks. ved Engelstoft. – E.F.L. = Erslew forfatterleks. – Jurister = Falk-Jensen og Hjorth-Nielsen: Candidati etc. – Da. prok. = Danske prokuratorer. – Wib. = Wibergs alm. danske præstehistorie.

[1] Om stolestader, se Danske lov, udg. af Secher 1891, s. 393 f. – Jfr. Troeltsch Lund: Dagligt liv i Norden, 4. udg. VI, 76 f.

er det, at pastor Rohmann nogen tid efter sin ankomst fik en henvendelse fra nogle beboere i sognet; de anmodede om at faa en ny fordeling af pladserne i kirken, da de, som det var nu, maatte presse sig sammen i stolestaderne. Præsten indrømmede dem, at der var kneben plads i kirken, men henviste dem iøvrigt til kirkeejeren, kammerherre *Johan Caspar Mylius*, paa Rønningesøgaard[2].

Ved major *Christian Lemvighs* død 1823 var Rønningesøgaard blevet solgt til hans enkes søster, fru *Ulrica Cathrine, f. Rasch* til Katstrup, hvis mand landsdommer *Johan Jacob Mylius*, ejer af Lindved i Stenløse sogn, allerede var død 1803. I sit testamente af 1825 bestemte fru Mylius, at Rønningesøgaard skulde oprettes til et stamhus for hendes ældste søn, *Johan Caspar Mylius*, der 1831 overtog stamhuset. – Han var født 1776; i sin ungdom havde han været officer. Efter 1813 købte han flere store gaarde og var i nogle aar suppleant til stænderforsamlingen i Viborg; 1840 blev han adlet og hed derefter *kaptajn og kammerherre Johan Caspar de Mylius*. Samme aar afstod han stamhuset Rønningesøgaard til sin ældste søn, *hofjægermester Johan Jacob de Mylius*, f. 1816. Selv tog han ophold i Paris, hvorfra han dog nu og da gav sit besyv med om stamhusets styrelse; han døde 1852. – Hofjægermesteren var Rønningesøgaards ejer fra 1840 til sin død 1857. Han var ugift og en urolig sjæl, der gerne var paa rejse og kun nu og da opholdt sig paa gaarden[3].

Stolestadestridenten begyndte saaledes, da kammerherre J. C. de Mylius var kirkeejer; men den udfoldede sig først i hofjægermesterens tid i et utal af erklæringer og i en længere retssag. De stridende parter i denne lange strid var saaledes paa den ene side Rønningesogns kirketiendeydere med pastor Rohmann som ordfører, og paa den anden side hofjægermester J. J. de Mylius som kirkeejer og forsvarer for familien Mylius' rettigheder. –

Da beboerne efter pastor Rohmanns raad 1838 vilde henvende sig til kirkeejeren angaaende stolepladsmanglen, traf de ham ikke hjemme; de fremførte da deres ønske om »en omtokning«, – det vil sige en ny fordeling af pladserne i kirken, – for *forvalter Eggerts*. I

[2] Om Mynster og Rohmann i Rønninge, se Wib. II, 690 – og om stridens begyndelse i Rø.pr.ark. – Kaldsbogen.

[3] Om Rønningesøgaard og dens ejere, se Danske slotte og herregaarde, 1943, II, 438 f. – og Da. adels. aarb. 1956.

den følgende tid foretog de paa egen haand, forsøgsvis hed det, en ny fordeling af pladserne i kirken.

Næste gang kirkeejeren kom til Rønningesøgaard, fik to mænd fra sognet ham i tale; de fremførte deres ønske om rigeligere plads i kirken og medbragte et forslag fra pastor Rohmann, hvori det hed, at den manglende plads i kirken lettest kunde vindes ved, at de kister, der nu stod i gravkapellet, blev flyttet fra den østre side over i den venstre. Kirkeejeren gav dem »mange gode, men ubestemte Løfter«; dog skete der intet videre i sagen de følgende par aar[4].

Men da provsten for Aasum herred i juni 1840 holdt *kirkesyn* i Rønninge skrev han bl.a. i sin protokol: »Da 6 Gaardbrugere maae være om eet Stolestade, udfordres lidt mere Stolestade-Rum i Kirken. Dette Rum kan til megen Forskiønnelse for Kirken vindes, hvis den meget ærede Kirkeejer vilde vise Menigheden den Godhed at lade de Liigkister, der staae i den østre Side af den nordre Udbygning, flytte over i den vestre Side af samme. – I den vestre Side af Udbygningen, hvor der nu er nogle Stolestader, kan nemlig Præsten ikke sees og vanskelig høres; den østre Side derimod ligger med Hvælvingsaabning lige for Prædikestolen. – Kunde Kisterne gandske borttages og sænkes paa Kirkegaarden, var jo dette meest ønskeligt til Menighedens Tarv«. – Som for at mildne kravet heri, hedder det videre, »at Kirkeeierens Gavmildhed har skiænket Kirken en aldeles udmærket Messehagel og en massiv Sølvviinkande«[5]. –

En udskrift af denne synsforretning blev meddelt kirkeejeren, der imidlertid intet hensyn tog til klagen over manglende plads i Rønninge kirke. Ved kirkesynene 1841 og 1842 blev klagen gentaget, men først under 14. maj 1842 sendte *hofjægermesteren* »en remonstration« til provst Heiberg, hvori han pure afviste saavel klagen over, at kirken var for lille, som forslaget om at flytte kisterne i gravkapellet; det sidste med den begrundelse, at det er »et Familiecapelle for Rønningesøgaards Eiere, som Kirkeeieren ikke maa forandre; men er sammes Vedligeholdelse paalagt, og hvortil er stiftet *et Legat*, for hvilket aarlig aflægges Regnskab«. – De stolestader, der er anbragt i gravkapellet, er, mener Mylius, sandsynligvis »til Brug for omreisende Folk«; de er ikke tildelt bestemte familier i sognet, »da den store Kirke hidtil har kunnet rumme alle Sognets Kirke-

[4] Rø.pr.ark. – Kaldsbogen s. 9.

[5] Syp. 1840.

søgende«. Men sognemændene tillod sig for nogle aar siden »den lovstridige Handling at omdele Stolestaderne«; derved forrykkede de den ældre efter Danske Lov 2-22-47,50 stadfæstede inddeling; og hvis 6 gaardbrugere derefter er pakket sammen i een stol, kan det dog ikke lægges kirkeejeren til last.

For at overbevise provsten om, at Rønninge kirke var rigelig stor, anfører Mylius derefter, at folketallet i sognet er c. 600, hvoraf c. 200 maa antages at være børn. Af de c. 400 kirkesøgende kan dog kun c. halvdelen komme i kirke samme søndag. – Kirken har 245 siddepladser; af dem er 36 tildelt Rønningesøgaard, præstegaarden og degneboligen, saa der til sognet beboere er 209 pladser. – Der findes i sognet 38 gaarde og boelsteder, nemlig 24 med 4–8 tdr. Mylius regner, at der fra hver af dem kommer højst 3 personer i kirke; det vil sige ialt 72. Fra de 14 steder paa 1–4 tdr. hartkorn kan der regnes 2 personer fra hvert sted, ialt 28. Mens der fra de 78 huse med 1 td. hartkorn eller derunder kun kan regnes 1 fra hvert sted, altsaa 78. Det samlede antal af kirkesøgende fra sognets gaarde og huse paa en enkelt søndag bliver da 178; trækkes nu dette antal fra de foran anførte 209 pladser, bliver der 31 pladser tilovers i kirken. – Heraf fremgaar det, tilføjer Mylius, at, hvis der er pladsmangel i kirken, maa det skyldes, at den ved særlige lejligheder besøges af en del udensogns folk. Og slutningen lyder: »Saaledes vil D. H. behageligen finde, at den foranførte Bemærkning ved forrige Aars Syn maa bortfalde, og hvad de ved samme Syn antegnede virkelige Mangler angaaer, da bleve disse afhjulpne, saa snart jeg derom fik Kundskab«[6].

Denne afvisning af provstesynets klage sendte provst Heiberg under 24. maj til erklæring hos pastor Rohmann, der svarede 4. juni i en vidtløftig skrivelse, c. 5½ foliesider, og i den søgte at gen-drive Mylius' paastande. – Først om gravkapellet, der af »et Sprinkelværk af Træ« er delt i to dele; i den østre side staar nogle gamle ligkister, mens der i den vestre er anbragt nogle stolestader, ikke til brug for omrejsende, som Mylius mener, da de efter stolestadeinddelingen af 1723 er tildelt 18 husmænd. Renterne af »de Raschiske Arvingers Legat« paa 150 rbdlr skal efter fundatsen anvendes dels til renholdelse og dels til vedligeholdelse af kapellet, der »stedse

[6] Om provst Heiberg, se Wib. II, 81; Mylius til Heiberg 1842, 14/5 i L.A.F. – Aasum hrds. breve.

skal være og forblive en Eiendoms Liig Begravelse for Justitsraadinde Rasches Descendenter og Familier«. Kisterne maa kun flyttes i tilfælde af større reparationer. Hertil bemærker Rohmann, at gravfreden dog ikke kan forstyrres ved, at kisterne flyttes fra kapellets ene side til den anden, naar der derved kunde vindes stolestadeplads til »over 50 til 60 Mennesker«. –

Dernæst omtaler Rohmann, at Mylius i sin remonstration har betegnet den nye fordeling, beboerne selv foretog 1838 som »en ulovlig Handling«. Da gjaldt endnu en fordeling fra 1723, og i de 119 aar, der nu er gaaet siden den tid, er meget forandret. »Alle Gaardmænd, som dengang vare Fæstere, ere blevne Selveiere; ved de fleste Gaardes Udstykning ere Familiernes Antal fordoblede, og hvor 4 Familier før vare om en Kirkestol, bleve nu stundom 6–8 og flere derom; ikkun ved enkelte vedligeholdtes det gamle Forhold«. Husmændene, der var anvist pladser i kapellet, var utilfredse med dem og søgte hen i stolene i kirkegangen, saa der ofte blev »en Trykken og Trængen, der stundom truede med at udarte til Haandgribeligheder og forargelige Optrin«. Tilmed stod de 5 stolestader, der var forbeholdt Rønningesøgaard »i Regelen tomme«. – »Alt dette vakte nogen Misfornøielse i Sognet og Trang til en ny Fordeling af Stolestaderne«. Derfor havde beboerne henvendt sig til kirkeejeren om at faa rigeligere plads i kirken, og Rohmann selv havde foreslaaet, at kisterne blev flyttet; men de fik intet svar, og der skete intet. En tid hed det i sognet, at Mylius vilde »lade bygge et Pulpitur i stedenfor at gjøre nogen Forandring med Kapellet. Beboerne vedblev at bruge den inddeling, de selv havde foretaget, og vidste ikke før nu, at kirkeejeren ansaa den for »en ulovlig Handling«; der var dog ikke blevet færre eller mindre pladser ved den. –

Endelig tager Rohmann spørgsmaalet om de kirkesøgendes antal op til drøftelse. Sammen med gaardmand *Hintze Mathiasen* har han foretaget »en nøiagtig Opmaaling af alle Kirkestolene i den store Gang«. Efter den vil de 245 siddepladser, der efter Mylius' udsagn findes i kirken, blive paa c. 15½ tommers bredde; »om et fuldvoxent Menneske, især en Bonde, hvis Dimension i Breden ofte udgjør en stiv Alen og derover, kan, naar han sammen med 5 til 6 andre presses sammen i en Kirkestol, have et »beqvemt« Sæde paa dette Rum, vil jeg overlade Enhvers Forsøg«. – Mylius opgiver folketallet fra 1834 til 600, men 1840 var det 645; børnenes antal kan kun regnes til c. 150, saa de kirkesøgendes antal bliver 495. Regner man en bekvem siddeplads i kirken til en alens bredde, er

der 158 pladser; og saa er der vel ikke tvivl om, at der er pladsmangel i Rønninge kirke. »At det i et Sogn som Rønninge, hvor Kirken næsten hver Søndag er fuld, er en stor Mangel, at Pladsen til at sidde paa er saa indskrænket, som jeg her har beviist, vil D. H. vistnok erkjende, ligesom og at Trangen til udvidet Plads ikke er indbildt, men virkelig. Dette er ogsaa Grunden til, at jeg foreslog den omtalte Forandring med Kapellet; thi deels forekom det mig billigt, at de Døde gjorde Plads for de Levende, deels indseer jeg endnu ikke, hvorledes et forøget Stolestaderum vil kunne tilveiebringes paa anden Maade«. – Til sidst bemærker Rohmann, at det maa skyldes Mylius' og »hans Concipists store Uvidenhed«, at de kan tro, at kirken kun overfyldes, fordi udensogns folk optager mange pladser ved brylluper og barsler. »Iøvrigt er det jo altid en relativ Omstændighed, om en Landsbykirke kan kaldes stor eller liden«[7]. –

Efter at provst *Heiberg* havde modtaget jægermester Mylius' remonstration tilbage fra Rønninge med Rohmanns erklæring, sendte han under 20. august 1842 de to skrivelser til stiftsøvrigheden i Odense med begæring om, at der af herredsfogden maatte blive foretaget en omtokning af pladserne i kirken, saa at det kan vise sig, om klagen over pladsmangel er grundet eller ikke[8].

Denne begæring om en ny fordeling af stolestaderne meddelte stiftsøvrigheden under følgende 2. september jægermester Mylius, der imidlertid i det følgende aar slet ikke lod høre fra sig om dette spørgsmaal. – Ved kirkesynet i juni 1843 blev klagen over manglende plads gentaget, og i en skrivelse af 28. juli s. a. gjorde provsten stiftsøvrigheden opmærksom paa, at der intet var foretaget med hensyn til en omtokning i Rønninge kirke. – Paa en ny henvendelse i august 1843 til kirkeejeren modtog stiftsøvrigheden svar i et brev af følg. 24. november fra jægermesterens far, kammerherre *Johan Caspar Mylius*, der meddelte, at hans søn opholdt sig i udlandet, men at han nok skulde indsende sin betænkning, naar han kunde faa provstens begæring om en omtokning tilsendt til sin adresse i København: Viingaardsstrædet 133; formodentlig var den begæring, der 1842 var sendt hans søn, gaaet tabt, skrev han. –

Igen gik et aar; ved kirkesynet i juli 1844 blev klagen over, at kirken »skal være« for lille, gentaget, og at mere plads kan skaffes

[7] Rohms erklær. 1842, 4/6, se smst.

[8] Heiberg til stiftsøvrh. 1842, 20/8, se smst.

ved at flytte nogle gamle ligkister. Fra kirkeejeren var intet videre hørt; men under 27. september 1844 modtog stiftsøvrigheden en skrivelse fra hofjægermester Mylius, hvori han først henviser til sin remonstration fra maj 1842, der, som det hedder, med maal og tal viste, at kirken ikke er for lille; det indrømmer synet ham vel ogsaa med vendingen »skal være« for lille, skriver han. – Videre fortæller han, at han siden maj 1842 har opholdt sig i udlandet; først nu ved sin hjemkomst har han faaet at vide, at stiftsøvrigheden for et aars tid siden har sendt hans far en skrivelse »angaaende foreslaaet Forandring med Familiens Begravelses Capelle«, men har ladet den ligge indtil nu. Og da grunden til ønsket om udvidelse af kirken »er aldeles ubeføjet«, maa dog ogsaa forslaget om forandring af familiekapellet bortfalde. Efter den omtalte fundats § 1, skriver Mylius, er han uberettiget til at flytte de anbragte kister, og det gælder alle kisterne i kapellet, saavel dem under jorden, som dem over. Ved den foreslaaede omflytning vil ogsaa »Nedgangen til den nederste Begravelse« i kapellet blive spærret[9]. –

Ved kirkesynet 1845 blev det atter nævnt, at der var mangel paa plads i kirken, ligesom det noteredes, at *provsten* de to foregaaende aar havde foreslaaet en omtokning, og at han under 6. november 1844 efter anmodning af stiftsøvrigheden havde indsendt »en yderligere Erklæring« i anledning af Mylius' skrivelse af 27. september d. a. – I skrivelsen til stiftsøvrigheden forklarede provsten, »at der ingen Modsigelse findes imellem de forskjellige Aars Kirkesyn, Rønninge Kirke angaaende«. Naar det i de sidste 5 aars kirkesyn hedder, »at Kirken *skal være* for lille«, skyldes det, at provsten forventede, »at en Omtokning vilde komme til at afgjøre, hvorvidt Klagen over Mangel paa Plads i Kirken var grundet eller ikke, og altsaa indtil da vilde henstille Sagen i dubium«. Omtokningen vil utvivlsomt vise, at der er »stor Mangel paa Plads – – og det vil vel saa blive Kirkeejeren paalagt – – at sørge for Kirkens Udvidelse«. Hvordan, kan være det offentlige ligeegyldigt. Provsten fortsætter: »Men jeg vil ikke nægte, at det forekommer mig meget urimeligt at tillægge en gammel Fundats saadan Magt, som der in casu gjøres Paastand paa. Thi om endog Kirken kan udvides ved en Tilbygning paa den modsatte søndre Side af Kirken, saa vil dog enhver uhildet Betragter af de locale Omstændigheder tilstaae, at Intet vilde være rimeligere, end at det af Kirkesynet gjorte Forslag sættes i Værk;

[9] Heiberg til stiftsøvrh. 1844, 27/9, se smst.

thi det er let at udføre, lidet bekosteligt, hindrer ikke de Døde fra at hvile i Roe og gavner de Levende, medens en Tilbygning til Kirken ialtfald vilde indskrænke betydeligt den allerede meget lille Kirkegaard, ja, efter al Rimelighed forårsage, at en Assistents Kirkegaard maatte indrettes«[10]. –

Striden skærpes; jægermester Mylius lader opføre en mur mellem gravkapellet og kirkerummet. – For at vise al verden, at han mente det alvorligt, naar han paastod, at gravkapellet var kirkeejers private ejendom, lod Mylius det i løbet af 1845 afmure fra kirken. Det skete i juni 1845, men det bemærkes først i synsprotokollen i juli 1846; det hedder, at pladsen i kirken er blevet »mere indskrænket end hidtil, da der siden sidste Aars Kirkesyn er bleven en Muur opført i Bredde af hele Hvælvingen foran Gravcapellet, og derved 7 Stole blevne borttagne, der kun ere erstattede ved 2 indskrænkede nye Stole, der ere anbragte i den Gang, som før førte ind til Gravcapellet«[1].

I en skrivelse fra beboerne i Rønninge, formet af pastor Rohmann og dateret 1846, 14. november, til »Det høikongelige Danske Cancellie« fortæller der, at det i foråret 1845 hed i sognet, »at der skulde bygges et Pulpitur, ja, endog at Kirken skulde have et Orgel«. Der blev truffet forskellige forberedelser til det, men derved blev det. »Da vi troede, at nu skulde der til at bygges, fik vi Ordre fra Jægermesteren til at hente Muursteen til at afmure Capelbygningen fra Kirken. Vi negtede denne Kjørsel, da vi ikke fandt os forpligtede til at gjøre Arbeide til et Foretagende, som vilde berøve os endeel af vor Kirke, og hvortil vi ansaae ham for uberettiget. Ikke destomindre lod han selv Arbeidet udføre, og da vi næste Søndag kom i Kirken fandt vi ei alene Capelbygningen afmuret, hvorved endeel Huusmænd, Madame *Bendt*z og Fattiglemmerne vare berøvede de Stolestader, de hidtil havde havt, og at de, som kom i Kirken maatte tigge sig ind i Stole, hvor de kunde finde Plads, men vi fandt endog, at alle Fruentimmerstolene under Buerne ind til Capellet vare blevne i det mindste en Alen kortere, end de vare før, saa at hvor der før kunde sidde 7 nu kun kunde rummes 6. Thi for at kunne opføre Muren imellem Kirken og Capellet, havde

[10] Syp. 1845; Heiberg til stiftsøvrh. 1844, 6/11, se Aasum hrds. breve. Om fundatsen af 1787, se Schack: Fundatssaml. V, 161 f.

[1] Se Syp. 1846.

man maattet skjære i det mindste en Alen af Stolene«. – Saa var der da sket noget, og hele sognet synes at have forenet sig i protest mod kirkeejeren[2].

Men dertil kom, at Danske kancelli under 23. december 1845 efter stiftsøvrighedens indstilling havde resolveret, at en *omtokning af stolestaderne* i Rønninge kirke burde finde sted, saa provst Heiberg under 13. januar 1846 kunde meddele pastor Rohmann, »at vi under Dags Dato have anmodet Hr. Kammerjunker *Lüttichau* om at foretage Omtokningen«. – *Herredsfogden* kom da den 26. marts 1846 til Rønninge kirke, hvor ogsaa »Provst Heiberg, Pastor Rohmann, Kirkeeierens Fuldmægtig, Sogneforstanderskabets Medlemmer og endeel af Sognets Beboere« indfandt sig. Det blev oplyst, at der i kirken havde været 24 mandfolkestole og 23 fruentimmerstole foruden 7 stole i kapellet, men at kirkeejeren »kort i Forveien« havde tilmuret hvælvingerne til kapellet. Folketallet i sognet var 676; fraregnet børnene var der c. 500 kirkesøgende. »Da langt fra dette Antal kunde finde Plads, foreslog Herredsfogden, at Inddelingen for Fremtiden skulde bortfalde, saaat ethvert Mandfolk eller Fruentimmer tog Plads, hvor den fandtes; men dette blev forkastet«. Videre hedder det, at forvalteren paa Rønningesøgaard meddelte, at kirkeejeren agtede at forandre stolene, saa der blev tilstrækkelig plads; »men da Stolene derefter vilde blive for smalle og Pladserne for ubeqvemme, blev dette ligeledes forkastet. – Omtokningen foregik derfor, hvorved de 12 bedste Stole paa hver Side bleve anviste Gaardmændene og deres Koner, og de øvrige 12 Mfst. og 13 Fruentst. skulde være til Husmændene, Indsidderne og Tjenestetyendernes Brug. Men da det maatte formodes, at derved vilde foranlediges Misfornøielse, troede Herredsfogden, at det vilde være rettere at lade Enhver søge den Plads, han hidtil havde havt i Kirken«. – Efter denne beretning om omtokningen i Rønninge kirke synes herredsfogden ikke at have været særlig interesseret i at tage parti i stridsspørgsmaalet om, hvorvidt der var mangel paa plads eller ikke[3].

Om herredsfogdens omtokning udtalte provst *Heiberg*, at den havde bestyrket ham i den mening, at en udvidelse af Rønninge kirke var nødvendig; den skete lettest ved, at muren, der var op-

[2] Beboere til Da. kanc. 1846, 14. novbr. – uden underskrifter, se Rø. Rolfsted præsteark. – embedskorresp.

[3] Om hrd. *Lüttichau*, se *Jurister III*, 113 f. – Om omtokningen 1846, 26/3, se notater i R.A. – Cult.min. 1. dpt. A 963.

ført, atter blev taget ned, og ved at kisterne blev flyttet som foreslaet. Men kunde Mylius faa ret i sin paastand om, at kapellet var hans ejendom, kunde en udvidelse kun ske ved at opføre en tilbygning paa kirkens søndre side; saa maatte imidlertid et stykke af kirkegaarden inddrages, og det var vanskeligt, da den i forvejen var meget indskrænket [4].

Allerede i juni 1845 havde *Danske kancelli* forlangt kirkeejerens erklæring om »med hvad Hjemmel han har anseet sig berettiget til at aflukke det omhandlede Capel og borttage de der anbragte Stole, samt hvad Forslag han, da Pladsen i Kirken ved Omtakningen er befundet at være for indskrænket, maatte have at gjøre til Kirkens Udvidelse«. – Sidst i marts 1846 indløb en erklæring fra *hofjægermesteren*, hvori han efter den nævnte fundats af 1787 hævdede, at han havde været berettiget til at afmure kapellet fra kirken, da det var hans private ejendom; men dernæst lovede han at ville skaffe plads »ved en Ombygning af Stolestaderne og ved Anbringelsen af et Pulpitur for 30 Personer under Hvælvingen« [5].

I de følgende maaneder skete der intet i sagen; men da jægermesteren hen paa efteraaret atter besøgte Rønningesøgaard, sammenkaldte han den 9. november »hele Sognets tiendeydende Beboere til en Forsamling i Kirken for at spørge dem, om de vare tilfredse med den Forandring, han vilde gjøre«. Han vilde, hed det, i taarnhvælvingen bygge et pulpitur til 30 personer og omdanne stolene, saa de alle, »paa Herskabsstolene nær«, blev lige store: derved kunde der vindes plads »til omtrent 25 a 30 Personer«. Efter Rohmanns erklæring kunde beboerne »ikke indlade sig paa at erklære bejaende paa dette Spørgsmaal«; de indsaa ikke, den plan kunde føre til noget. »Hvælvingen er lav og smal, og skal 30 Mennesker faae Rum paa et der bygget Pulpitur, maa en stor Deel af dem sidde bag Pillerne«.

Dagen efter denne forsamling skrev Mylius til provst Heiberg, at han for at skaffe bedre plads i Rønninge kirke næste sommer vilde ombygge stolene, saa de blev lige store og eensdannede; derved vilde kirkens indre faa »et mere symmetrisk Udseende«, mente han. Til sidst bad han provsten om at anbefale hans plan hos *Danske kancelli* [6].

[4] Se L.A.F. – Bjerge-Aasum hrds. proveark. korresp.

[5] L.A.F. – smst.

[6] Om forsamlingen i Rønninge kirke 1846, 9/11, se L.A.F. – Rønninge præste-ark. journal og kopibog.

Fra Rønninge sogns *beboere* findes som nævnt, dateret 14. november 1846, en skrivelse til »Det høikongelige Danske Cancellie«, formet af pastor Rohmann. Den omtaler udførligt striden og fremfører tiendeydernes »underdanige Begjæring, at der endelig maa blive gjort en Bestemmelse med Pladsen i Kirken«. Mylius' forslag om et pulpitur »bringer saa godt som ingen Udvidelse af Pladsen«, men gør kirken skummel. Efter pastor *J. C. Bendz'* »Efterretninger om Rønninge og Rolfsted Sogne« fra 1820, hedder det, har kapellet aldrig været kirkeejerens private ejendom; i den katholske tid »blev det brugt til at holde Messe udi«; sidst i 1600-tallet lod kirke-ejeren den første ligkiste hensætte i det. – Derfor vil tiendeyderne »paa det kraftigste protestere imod«, at Mylius har afmuret det fra den øvrige kirke, saa meget mere som de stedse har været tilsagt til haandlangerarbejde saavel paa kapellet som paa den øvrige kirke. Og skal der tales om »Hævdsret«, saa kan kirkeejeren dog kun have hævdsret til den ene halvdel af kapellet, mens beboerne maa have den til den anden halvdel. De beder da cancelliet om, at Mylius »alvorligen maa blive tilholdt« at skaffe erstatning for den plads, hvormed kirken er formindsket ved afmuringen og saa tillige til-vejbringe den plads, den efter omtokningen mangler; det sker bedst ved, at kisterne som foreslaaet flyttes fra den ene side af kapellet til den anden. – Og fortsættelsen lyder: »I niende Aar har nu denne Sag staaet paa, og Kirken er i den Tid bleven betydelig mindre istedenfor større; efter de Manøvrer, der idelig sættes i Gang, er der Udsigt til, at den kan vare ligesaa længe endnu. – Vi holde meget af at gaee i Kirke, og vi have for Tiden en Præst, som vi baade kunne høre og gide høre men ved mange Leiligheder – er der en Renden og Søgen om Plads, saa at al Andagt forstyrres. – Da Hr. Mylius aldrig forsømmer at indkræve Kirketienden, lige saa snart den er forfalden, forekommer det os billigt, at han ikke længere forsømmer at skaffe os Plads i Kirken. – Vi fortrøste os derfor til, at det høie Collegium med Kraft vil tage sig af vor Sag« [7]. –

Saaledes saa tiendeyderne altsaa paa sagen i november 1846; i en skrivelse til provst Heiberg af følgende 19. december fremsætter *Rohmann* sit syn efter afmuringen 1845 og omtokningen 1846. Ogsaa han henviser til pastor *Bendz'*: Efterretninger fra 1820; efter

[7] Se her note 2 om beboerskriv. af 1846, 14/11; om *J. C. Bendz*, sgpr. i Rønninge-Rolfsted 1778–1824, se *Wib.* II, 690.

dem, skriver han, er Mylius' paastand om, at kapellet er kirkeejers private ejendom, uholdbar. Kælderens under kapellet blev omkring 1600 første gang benyttet til »en Familiebegravelse«. Knap et aarhundrede efter blev den første kiste hensat »oven over Jorden i Capellet«; da blev ogsaa den østre side af kapellet adskilt fra den øvrige kirke »ved et Traldværk«, mens den vestre side stadig hørte til kirken. – Efter 1787 har justitsraadinde Raschs arvinger i en fundats, der som legat tilskriver renterne af 150 rbdlr. »til renholdelse og vedligeholdelse«, erklæret »den indhegnede Deel af Capelbygningen for en aaben Begravelse«. Degnen skulde børste støvet af kisterne, men det har Mylius jo nu ved afmuringen hindret ham i. – Baade de aarlige kirkesyn, hvor kapellet altid er betragtet som en del af selve kirken og sognemændenes haandlangearbejde ved alle reparationer viser, at kirke og kapel altid har hørt sammen. Og hvis kirkeejeren ved at benytte kapellet gennem 60 aar har vundet »Hævdsret« paa det, saa maa i alle fald beboerne ogsaa have hævd paa deres siddepladser i den anden halvdel.

Om pladsmanglen i kirken skriver han, at da han hver kirkedag hele aaret igennem er tilstede i kirken, maa han vel ogsaa bedst kunne skønne om den. Ved efteraars- og foraaarsaltergange som paa alle aarets højtidsdage og i hele fasten er der »en iøjnefaldende Mangel«, der jo efter afmuringen er blevet større. Til Mylius' beregning, at en plads i stolestadiet kun behøver at være 20 tommer bred, bemærker han: »Jeg har ikke kunnet tilbageholde et Smil ved at læse dette Forslag, da endeel af de under Rønningesøegaard henhørende Personer netop have en betydelig Dimension baade i Tykkelse og Bredde. *Jægermesteren* selv vilde næppe finde sig vel paa en saa indskrænket Plads, hans *Jægersvend* endnu mindre; *Huusholdersken* paa Rønningesøegaard, *Mølleren* i Holtz Mølle, *Huusmand Frederik Duk*, *Snedker Niels Rasmussens Kone* vilde vanskelig kunne nøies med en ringere Plads end $1\frac{1}{2}$ Alen, om ikke nogen af dem vilde behøve 7 Qvarteer«. –

Videre skriver Rohmann, at den nødvendige plads i kirken lettest skaffes ved som foreslaet at flytte de gamle kister over i den vestlige halvdel af kapellet, som kirkeejeren saa kan afmure efter behag, naar blot den østlige halvdel bliver lagt ind under kirken. Saalænge bestemmelserne i Danske Lov om faste stolestadepladser staaer ved magt, giver bønderne ikke afkald paa deres ret. For 7–8 aar siden var de sandsynligvis gaaet med til det. »Men nu da Haardt omsider har stillet sig imod Haardt, vil derpaa næppe være at

tænke«. Sognemændene fremførte i begyndelsen deres besværing over manglende plads beskedent for kirkeejeren; men han afviste den. – »Alle senere Anker ere blevne mødt med en vis ringeagtende og storladne Tilbageviisning. – – Alt dette har efterhaanden bragt en saadan Stemning imod Kirkeeieren, at der næppe mere vil kunne ventes nogen Eftergivenhed fra Beboernes Side, hvilket ogsaa tydeligen traadte for Dagen i den Forsamling, han i en saadan Anledning holdt med dem i Kirken d. 9de forrige Maaned. Iøvrigt er det saavel Beboernes som mit Ønske, at denne Sag, der nu i saa mange Aar uden mindste Resultat har foraarsaget mig baade meget Bryderi og meget Skriveri, dog engang maatte komme til Ende[8]. –

Jægermester Mylius' afmuring af gravkapellet fra kirken mødte saaledes alvorlig protest fra beboere og sogneprest i Rønninge som fra provst Heiberg i Kerteminde. Under 15. maj 1847 modtog Fyns stiftsøvrighed fra kancelliet meddelelse om, »at Kirkeeieren maa antages at have været aldeles uberettiget til at foretage den omhandlede Afmuring af Capellet, og at han derfor uopholdeligen vil have at sætte det i samme Stand som før Afmuringen fandt Sted«; i tilfælde af vægring maa han under en klækkelig mulkt sagsøges. Og, tilføjes det, kirkeeieren maa nu bestemme sig, om han enten vil rømme kapellet helt og lade ligkisterne nedsænke paa kirkegaarden samt indrette pladser for de kirkesøgende i hele kapelbygningen, eller om han vil lade opføre en tilbygning paa kirkens søndre side[9].

Provst *Heiberg* brevvekslede i de følgende uger med pastor Rohmann om, hvilke frister der burde sættes til opfyldelse af kancelliets resolution. Sidst i maj skriver *Rohmann*: »Nu staaer Sagen paa Grænsen til Afgjørelse, og jeg mener, at den med Kraft bør bringes til Ende; men jeg tænker, han bygger sig selv et Kapel til Kisterne og lægger den gamle Bygning ind til Kirken; thi at hans Forfædres Lig skulde raadne i Jorden, som andre christelige Mennesker, er ham sikkert en græsselig og formastelig Tanke «[10]. –

Ved kirkesynet i Rønninge i juni 1847 blev den gamle klage over manglende plads gentaget, med den tilføjelse, at kancelliet under 15. maj havde paalagt kirkeeieren inden 4 uger at sætte kapellet i samme stand som før afmuringen fra kirken og dernæst give be-

[8] Rohm. til Heiberg 1846, 19/12, se Rønninge præsteark., journal og kopibog.

[9] Om kanc. skriv. af 1847, 15/5, se L.A.F. – Bj.-Aasumhrds. provsteark. korresp.

[10] Rohm. til Heiberg 1847, 31/5, se L.A.F. – smst.

sked om, hvorvidt han havde bestemt sig til at opføre en tilbygning paa kirkens søndre side; thi havde han det, maatte han indsende tegning og overslag til aprobatation[11].

I sommeren 1847 rejste pastor Rohmann en maanedstid til Sverige »i videnskabeligt Oiemed«. Efter sin hjemkomst meddelte han provst Heiberg, at muren mellem kapellet og kirken endnu stod »i samme urørte Tilstand«. – Imidlertid fik jægermester *Mylius* dog udarbejdet sine planer om de forandringer, han vilde gøre for at skaffe mere plads i kirken. De gik ind til kancelliets godkendelse om ad provst Heiberg, som han bad anbefale dem, idet han bemærkede, at han gerne imødekom »ethvert billigt Ønske og altid var villig til at indrømme grundede Indvendingers Ret, især naar disse fremsættes paa en velvillig Maade. *Sancte in singulis agendum* (det betyder: der bør i hvert enkelt tilfælde handles samvittighedsfuldt) er min Families gamle Valgsprog«[12].

Dateret 18. august 1847 skrev pastor *Rohmann* en længere erklæring i anledning af »en ny Ladning Myliusiske Documenter«, provsten havde sendt ham. Og denne gang er *Rohmann* i krigshumør. I ni aar, skriver han, har kirkeejeren fremsat stadig skiftende planer om forandringer i kirken; snart om ny vinduer, snart om et orgel og snart om et pulpitur; men det er kun blevet til snak. Nu er $\frac{3}{4}$ af kirkegulvet »omlagt med Fliser«; men intet er der gjort for at skaffe bedre plads; ved afmuringen er der tværtimod blevet færre pladser. – Blandt de tilsendte dokumenter var der ogsaa en skrivelse af 22/4 1847 fra jægermesterens far, kammerherre J. C. de Mylius; den synes især at have irriteret *Rohmann*. Den indeholder kun, skriver han, »Angreb og Insinuationer imod Sogneforstanderskabet og mig og alle skammelige Paadigtelser om mildest talt usandfærdige Beskyldninger«. Klagen over mangel paa plads i kirken siges at være udgaaet »fra den nærværende Sognepræst, altsaa mig«. Der gives jo folk, der »mene sig hævet over Lovenes Efterlevelse, uden forsaavidt det selv behager dem« og kalder enhver modsigelse »Drillerier og Chicaner«. Men fortsætter han, skal *Mylius*' »indflettede forblommede Beskyldninger om Ophidselse af Bønderne gælde mig og min Færd som Embedsmand«, da vil han »vide med al den Energi, der staaer til min Raadighed, at tilbagevise ethvert saavel aabenbart som lurendreieragtigt uforskyldt Angreb; det komme fra

[11] Syp. 1847.

[12] *Mylius* til *Heiberg* i L.A.F. – Bj.-Aas. hrds provsteark. korresp.

hvem det vil«. Til sidst udtaler Rohmann, at striden nu har staaet paa saa længe, at selve hovedspørgsmaalet om, hvorvidt kapellet er offentlig eller privat ejendom, dog burde afgøres ved domstolene; »derved vilde enhver Klage over Forurettelse fra begge Sider afskjæres«. – Er kirken stor nok, fordi der nogle søndage aaret igennem findes ubesatte stolestader, naar der ved højtider og altergange mangler plads? Bør enhver tiendeyder i sognet dog ikke have en plads, saa han kan sige: »her har jeg Ret til at sidde under Gudstjenesten«[13]. –

Paa samme tid havde Mylius ansøgt kancelliet om at blive fri for at nedtage muren mellem kapellet og kirken mod, at han inden næste aars kirkesyn lod opføre en tilbygning til kirken og i den indrettede de fornødne stolestadepladser. – Stiftsøvrigheden i Odense anbefalede denne ansøgning paa betingelse af, at der til højere approbation blev indsendt »et Rids og en Tegning, som viser Tilbygningens Dimensioner og ydre Udseende«, saa at alt kan blive »anstændigt, rummeligt og beqvemt« og kan underkastes det almindelige kirkesyn næste aar[14]. –

Sidst i november 1847 indsendte jægermester Mylius tegning og overslag til kancelliet. Sagen naaede i løbet af december til de kirkelige myndigheder paa Fyn, og i januar 1848 protesterede en del *beboere* i Rønninge sogn mod den planlagte tilbygning. – *Rohmann* indsendte en meget lang og meget kritisk betænkning om forslaget. Han er ked af, at han igen skal spille tid »paa dette frugtesløse Arbeide«; han harmes over, at jægermesteren stadig pukker paa en ret, han ikke har, men samtidigt beundrer han »det umiskjendelige slesvigholstenske Talent, der aabenbarer sig i den egenraadige *Usurpation*, den urokkelige Standhaftighed, hvormed alle Grunde afvises, saa det ved denne Manøver virkelig lykkes at paralisere selv den høieste Autoritets grundede Beslutninger fra det ene Aar til det andet. Det maa være ham en storartet Fryd saaledes at kunne vedblive at trække alle Autoriteter ved Næsen«. Videre hedder det, at den planlagte tilbygning efter den indsendte tegning kun bliver halv saa stor som det nuværende kapel og kan derfor ikke give kirken den nødvendige forøgelse af siddepladser; Mylius vil utvivlsomt i fremtiden betragte hele det nuværende kapel for kirken

[13] Rohms erklær. af 1847, 18/8 i L.A.F. – Rønninge præsteark., journal og kopibog.

[14] Stiftamtet til Heiberg 1847, 30/10 i L.A.F. – provsteark. korresp.

urvedkommende, men vil sikkert stadigt forlange, at sognemændene gør »Spand- og Gangdagsarbeide« paa hans private kapel. – Og han rejser spørgsmaalet, hvad bliver der af »de Bønders Lig, som ere begravne paa den Plads paa Kirkegaarden, paa hvilken Tilbygningen er bestemt til at opføres?« Hvor tilbygningen skal opføres ligger »en Snees Lig tilhørende et Dusin af de største tiendeydende Familier i Sognet paa deres lovlige og retmæssige Leiested paa Kirkegaarden, af hvilke intet har ligget i Jorden i 20 Aar, 1 endog kun $\frac{1}{2}$ «. – Og han spørger: skal nu disse lig forstyrres »for at een Families uberettigede, til Pral og Skue henstillede Kister med nogle hensmuldrede Been ikke skulde flyttes 15 Alen hen ad et Gulv? Thi at disse Kister indeholde Been af fordums Qvasi-Adelspersoner, og hine Grave Lig af Bønderfamilier kan dog vel neppe komme i Betragtning?« – »Den gamle Udvej, som oftere er bragt i Forslag«, skriver han til sidst, maa være den naturligste, nemlig at menigheden frafalder sin fordring paa hele kapelbygningen, og at Mylius faar raadighed over en saa stor del af den vestre ende, »som den egentlige Begravelse udgjør«. Saa behøver kun muren under den østre kapelbue at nedbrydes: »Mylius faaer sin Begravelse lukket, slipper for at bygge Nyt. Bøndernes Lig paa Kirkegaarden blive uforstyrrede«. Ellers vil sagen nok aldrig faa ende. »Overhovedet er den hele mylianske Færd i denne Sag saare uklog, netop paa en Tid, da Bønderne fra saamange Kanter og paa mange Maader agiteres imod Herremændene; thi at hiin Færd her paa hele Egnen ikke bidrager til at gjøre Stemningen mildere og billigere, er en Selvfølge, – dog ham og hans Standsfæller om det!«. – Det var 1848[15].

Efter at have modtaget de ønskede betænkninger om jægermesterens forslag meddelte Danske kancelli i februar 1848, at det ikke kunde antages, fordi det ikke opfyldte de stillede betingelser og kun kunde gennemføres ved at forstyrre en del gravsteder paa kirkegaarden. Kirkeejeren maatte derfor nu »uopholdeligen« fjerne den opførte mur og sætte kapellet i samme stand som før; ellers vilde han »under en klækkelig Mulkt« blive sagsøgt[16].

[15] Rohm. til Heiberg 1848, 19/1, se Rønninge præsteark., journal og kopibog, jfr. Rohm. til Madvig 1849, 5/5: »Bondestemningen her i Fyen er paa mange Steder og ikke mindst i Rønninge reent ravgal. Bondevennerne vedblive at agitere mod Herremænd og Præster og Alle, der ikke ere Bønder, og de vide at vælge de meest fanatiske til Districtsformænd. Det er saaledes næsten uhyggeligt at leve paa Landet«; se J.P.: Fra friskolens . . . første tid, 1961, s. 40.

[16] Se L.A.F. – provsteark. korresp.

Ved kirkesynet over Rønninge kirke i juli 1848 er i protokollen noteret, »at Muren foran Gravcapellet fandtes nedtaget, ifølge Canc. Resol. 21. Marts 1848, og dette sat i samme Stand, som før Afmuringen fandt Sted«. Da der ikke er tilvejebragt mere plads for de kirkesøgende, maa synet henstille, »hvorvidt Kirkeeieren er forpligtet til at forskaffe Rønninge Kirke større Plads ved at udføre det første af de i Canc. Resol. af 15. Maj 1847 opgivne Alternativer«; det vil sige ved at rømme kapellet og lade de derværende ligkister nedsænke i kirkegaarden [17].

Som bekendt er 1848 et af de mest bevægede aar i Danmarks historie; i januar døde kong *Christian VIII* og efterfulgtes af *Frederik VII*; i foraaret udbrød krigen med slesvigholstenerne, og kravet om en ny forfatning for riget blev rejst. Det følger af sig selv, at sagen i Rønninge helt gled i baggrunden. Ogsaa fordi biskop *Faber* døde i maj maaned, og hans efterfølger, *Stenersen Gad*, først blev udnævnt sidst i debember [18]. –

Bispevisitatsen i Rønninge i juli 1849. – I maj 1849 modtog biskop *Stenersen Gad* en skrivelse fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, som det nu hed; i den stod der, at der ved fjernelsen af muren mellem kapellet og kirken, jo ikke var skaffet den nødvendige plads for kirkegængere. Da en tilbygning ikke kan opføres, saa vil det andet forslag »være at realisere, og Kirkeeieren saaledes have at rømme Capellet og indrette Plads for de Kirkesøgende« [1].

Et par maaneder senere foretog den ny biskop sin første *visitatur* paa Fyn og naaede 12–13. juli til Rønninge-Rolfsted. I sin beretning skrev bispen, at Rohmann holdt en god prædiken, og bemærkede tillige, at alt var »i fortrinlig Orden«, og at præsten hørte til »de fremragende Personligheder«. – Efterspillet var dog det artigste; en uges tid efter meddelte Rohmann ministeriet, at han den 13. juli, altsaa visitatsens anden dag, efter biskoppens anmodning havde været til stede under »en mæglende Samtale« med jægermester Mylius i anledning af den lange strid om, hvorvidt kapellet tilhører kirken eller var Mylius' private ejendom. Han fortsætter saaledes: »Midt under Samtalen, da jeg havde meddeelt

[17] Syp. 1848.

[18] Om biskop Faber, se Wib. II, 516 og om biskop St. Gad, Wib. II, 138.

[1] L.A.F. – Bispens kopibog.

nogle Oplysninger om de stedfundne Forhandlinger, rettede Jægermesteren uden mindste fra min Side given Anledning ganske pludselig en aldeles grundløs Beskyldning imod mig: »at jeg med Vold havde opbrudt hans Kirkestol«, og da jeg med overrasket Forundring udbrød i det Spørgsmaal: »Har jeg«, gjentog han sin Beskyldning. Jeg fandt mig herved foranlediget til at kræve Biskoppen og den tilstedeværende Forvalter *Lassen* til Vidne paa denne Sigtelse for Vold, og idet jeg vendte mig for at gaae bort, tilføiede Jægermesteren, at han havde det fra sin Kirkeværge. – Kirkeværgen, Gaardmand *Niels Nielsen Skjellerup* i Rønninge, til hvem der blev sendt Bud, indfandt sig kort efter i Præstegaarden, og paa givet Spørgsmaal erklærede han for Biskoppen: »at han aldrig havde sagt Sligt, ei heller kunde begribe, hvorledes han skulde være kommen til at sige Sligt, og at Jægermesteren her foer med Usandhed«. Dette vil Rohmann indberette til ministeriet, skriver han, da Mylius formodentligt har fremført sine beskyldninger, hvor man ikke kendte kirkeværgens benægtelse [2].

Allerede før Rohmann sendte denne beretning til ministeriet, havde han raadspurgt biskoppen om, hvad han burde gøre for at rense sig for jægermesterens grove sigtelse. Han bryder sig ikke om at føre proces om smaating, men han mener ikke, han kan lade en saa fræk sigtelse gaa upaataalt hen; gerne ser han sagen endt »paa en lempelig Maade« og beder biskoppen forsøge en mægling med kirkeejeren, saa denne afgiver en erklæring – »reen og uden Skruer« – om, at hans udtalelse blev fremsat »i et uoverlagt Øieblik« og beroede paa en misforstaaelse. – Biskoppen svarer et par dage senere, at han ikke er »competent« til at affordre kirkeejeren en erklæring og tillige mener, at sigtelsen var saa alvorlig, at Rohmann maa have ministeriets tilladelse til »at lade Sagen falde« [3]. –

Ved kirkesynet i Rønninge 23. juli synes dette sammenstød mellem Mylius og Rohmann ikke at være omtalt. I protokollen hedder det kun, at ministeriet i maj 1849 har resolveret, at kapellet skal rømmes og indrettes til siddepladser, men at »saadant ikke er skeet« [4].

Den 31. juli talte Rohmann atter under et besøg i Odense med biskoppen om sagen og fik forevist et brev fra jægermesteren, hvori denne fatholdt sin sigtelse. – Rohmann tog sig aabenbart denne for-

[2] L.A.F. – Bispevisitatser 1849.

[3] L.A.F. – Rønninge præsteark., journal og kopibog.

[4] Syp. 1849.

nærmelse meget nær, og anonyme notater i sagens akter viser, at spørgsmaalet om, hvem der vel havde opbrudt Rønningesøgaards kirkestol, blev ivrigt diskuteret i sognet i denne sommer[5]. –

Da biskop *Stenersen Gad* lod sagen gaa til kirkeministeriet, udtalte han som sin mening, at Rohmann, »da Sagen er blevet bekendt i Menigheden . . . bør paalægges at fralægge sig Beskyldningen paa lovlig Maade. Skulde da Jægermesteren under Sagens Gang attraa en anden Afgjørelse, vil det formentlig beroe paa de oplyste Omstændigheder, hvorved saadant hans Ønske kan opfyldes«; og bispen tilføjer, at der selvfølgelig bør tilstaas Rohmann fri proces. – Under 14. august svarer kirkeministeriet, at det ikke finder det nødvendigt at paalægge Rohmann »at anlægge Sag mod Jægermester Mylius for de af denne brugte Udtryk«; men finder Rohmann – »for sit eget Vedkommende« – anledning til det, kan der tilstaas ham fri proces[6]. –

Jægermester *Mylius* tilbød først i september, at han for at tilvejebringe fornøden plads i Rønninge kirke vilde lade de ligkister, der stod i kapellets østre hvælving, flytte til den vestre, – »idet han dog udtrykkelig har reserveret sig og sin Slægt den fulde ukrænkede Eiendomsret til hele Gravkapellet«. – Herpaa svarede ministeriet under 14. september, »at det ikke kan gaae ind paa det af Kirkeieren fremsatte Forslag . . . med Forbehold af hans Ret til at disponere over Capellet som et hans Familie tilhørende Begravelsessted«. Derimod vilde ministeriet efter stiftsøvrighedens og provstens indstilling, uden at anerkende kirke ejerens eiendomsret til kapellet, ikke have noget imod, »at Sagen saafremt og saalænge der derved tilveiebringes fornøden Plads ordnes saaledes, at de i Capellet værende Kister henflyttes til den vestre Hvælving, imod at der i den østre Hvælving indrettes Pladser til de Kirkesøgende«. Dog maa der i dette tilfælde forelægges Mylius en passende frist til at ordne sagen. – Denne frist blev fastsat til 1. november; overholdtes den ikke, vilde ministeriet gøre sagen »til Gjenstand for Domstolenes Paakjendelse«. – Denne frist blev senere forlænget til 1. december. Men under 3. december meddelte Rohmann provsten, at der endnu

[5] Rohm. til St. Gad 1849, 16/7, se L.A.F. – Rønninge præsteark., embedskorresp.

[6] L.A.F. – Bispens kopibog B. 1849, 16/7 og 20/7; jfr. R.A. – Cult.min. 1. dpt. A 882.

intet var foretaget i kirken, skønt Mylius den største del af november havde opholdt sig paa Rønningesøgaard [7]. –

Dateret 29. november 1849 svarede jægermester *Mylius* paa kirkeministeriets skrivelse af 14. september; han vilde overlade, hedder det, »bemeldte retfærdige Ministerium, hvorvidt Samme fortrøster sig til, uagtet Grundlovens § 87, at kunne ved Lov og Dom fratage mig og Mine Vores Eiendom«. – Det var jo et klart afslag paa ministeriets forslag. Først i december blev det meddelt Fyns stiftsøvrighed. –

I januar 1850 tog ministeriet sin beslutning om, at spørgsmaalet om kirkeejerens ejendomsret til gravkapellet i Rønninge kirke bør undergives »Domstolenes Paakiendelse«, og jægermesteren principaliter søges tilpligtet at borttage de indsatte kister og indrette kapellet til brug for kirkesøgende, og subsidialiter til paa anden maade at skaffe fornøden plads [8]. –

Retssagen 1850–1851 om ejendomsretten til gravkapellet.

Overfor ministeriets resolution vilde jægermester *Mylius* altsaa ud fra grundlovens § 87, der lyder: »Eiendomsretten er ukrænkelig. Ingen kan tilpligtes at afstaae sin Eiendom, uden hvor Almeenvellet krævet det. Det kan kun skee ifølge Lov og mod fuldstændig Erstatning« – hævde, at det omstridte kapel var hans private ejendom. –

Under 19. januar 1850 blev prokurator i Odense *Johan Jürgen Hansen*, f. 1802, af stiftamtmanden beskikket til paa det offentliges vegne at føre sagen mod jægermester Mylius. – Som sin private sagfører antog jægermesteren prokurator *Hans Henrik Jørgensen*, Dyrhavegaard, Nyborg, f. 1801 [1].

Den følgende 8. maj indstævner prokurator J. J. Hansen jægermesteren til at møde »under Bjerge-Aasum Herredsthings Ret d. 1. Juni d. A. om Formiddagen Kl. 10 paa det sædvanlige Tingsted ved Herredscontoiret i Gaarden paa Hjørnet af Korsgaden her i Staden«. – Allerede den 20. januar havde prokurator Hansen sat sig i forbindelse med pastor *Rohmann* og bedt ham om oplysninger til

[7] L.A.F. – Bj.-Aas, hrds provosteark. korresp.

[8] L.A.F. – smst.; om grundlovens § 87, se Boisen-Schmidt: Fra Danehof til Folketing, 1963, s. 70; jfr. stiftsøvrh. til ministeriet 1849, 12/12 i R.A. – Cult.min. I. dpt. A 963.

[1] Se L.A.F. – Bj.-Aas. provsteark. 1850, 16/1 stiftsøvrh. til Odense amt. – Om J. J. Hansen og H. H. Jørgensen, se Da. prok. a. 129 og 177.

brug i retssagen; om kirkens bygningsform, om kisterne i kapellet, om kirketiendens størrelse og om sognets folkemængde. Han skriver tillige, at jægermesterens henvisning til grundloven maa bero paa en misforstaaelse; ved hjælp af de fornødne oplysninger mener han, at sagen hurtigt kan bringes til retslig afgørelse [2]. –

En fjorten dags tid efter, 4/2, takker han Rohmann for de tilsendte »fortrinlige Oplysninger« og spørger om ikke *forordningen* af 22/2 1805, der forbyder nye gravsteders indretning i kirkerne og foreskriver de vilkaar, under hvilke de nuværende eiendomsbegravelser maa afbenyttes, i sin tid gav anledning til forhandlinger om kapellet i Rønninge. Og prokuratoren fortsætter: »Forresten kjender jeg Hofjægermesteren personlig, og Farfaderens Levnet og Embedsconduite har min tidligere Stilling (som fuldmægtig) givet mig Adgang til specielt at studere af de umiddelbareste Kilder (Retsprotokollerne og hans Embedsarchiv). Det var en klog Karl, og jeg har i mine yngre Aar ved at conferere Retsprotokollerne med Comedien: »*Hermann von Gnienschjold*« eller den egennyttige og bistre Herredsfoged i Kragebjerg H. (dengang Ravnebjerg, nu Odense Herred) havt Leilighed til at beundre det Træffende i Skildringen af Situationerne og hans Manerer og hele Characteristik; men ofte kan man endnu under Rettergangen opleve Scener, som uvilkaarlig fører Tanken tilbage paa hiin af en bestemt Person givne Tegninger«. – Disse sidste linjer røber jo, at prokurator Hansen mener, at hofjægermesteren slægter sin farfar, landsdommer *J. J. Mylius*, ejer af Lindved, død 1803, paa. Han gør det ud fra sit kendskab til landsdommerens virken og til det rygte, hans samtid gav ham. Han hentyder til *et anonymt skuespil*, der 1799 udsendtes paa tryk i Odense og skulde have været opført paa Odense theater, men blev forbudt og konfiskeret. Kun eet eksemplar af det er opbevaret i Odense kathedralskoles bibliothek. Det hed, som prokuratoren skriver, »*Hermann v. Gnienschjold etc*« og var »et ondartet Angreb paa Ejeren af Lindved«, skrevet med »næsten holbergsk Lune«. – Forfatteren til dette skuespil var *Andreas Jørgensen*, f. 1772, der 1796 var translator i Odense, men fra 1804 til sin død 1851 virkede som skolelærer og kirkesanger i *Kullerup*. Ved landsdommer Mylius' død 1803 skrev han i Hempels avis en smædeartikel om den aføde. *Holbecks* Odense bys historie nævner *Andreas Jørgensen* som

[2] Se Rønninge præsteark. embedskorresp.; jfr. Bj.-Aas. hrdsfgds. ark., dokum. til justitsprot.

forfatter til en del klubviser. En søn af A. Jørgensen, *Jørgen Chr. Jørgensen*, blev lærer i Skalborg i Vissenbjerg sogn, f. 1808; han blev far til skolebestyrerinde *Marie Jørgensen*, der gennem 40 aar underviste i Odense[3]. –

Den 1. juni 1850 holdtes da det første retsmøde under herredsfoged *Lüttichaus* forsæde; ved det fremlagde anklageren, prokurator Hansen, sit første indlæg paa 12¹/₂ folioside. Paa kirkeeerens vegne var forvalter *Lassen* mødt; han fik sagens dokumenter udlaant til forsvareren, prokurator Jørgensen. – Ved retsmødet følgende 27. juli indgav forsvareren sit første indlæg med bilag, der blev udlaant til anklageren[4].

Prokurator *J. J. Hansen* begyndte sit indlæg, dateret 26. maj 1850, med at drøfte begrebet: *kirkeeer* og »bestemme Grændserne for dennes Rettigheder og Pligter, hvorom Meningerne hidtil vistnok have været noget deelte og tvivlsomme«. Derefter redegør han for striden om stolestaderne i Rønninge kirke, som den havde været ført 1838–1850, og bestrider »med factiske Data og retslige Grunde« *Mylius'* paastand om, at kapellet er en privat familieejendom og derfor kirken uvedkommende. Det har, hævder han, fra de katholske tider udgjort »en Deel af selve Kirken«, og han finder det ikke urimeligt at antage, »at *Capellets Afbenyttelse til Familiebegravelse var en Usurpation*«, som vedkommende autoriteter siden har »seet igjennem Fingre med eller ignoreret«. Men efter forordningen af 22/2 1805 maa familiebegravelse kun rumme lig af afdøde før 1805; heller ikke grundloven kan med rette paaberaabes. Man bør, fortsætter han, ikke ringeagte de »Pietetsfølelser«, der ligger bag ønsket

[3] J. J. Hansen til Rohm. 1850, 4/2, se L.A.F. – Bj.-Aas. hrds. provsteark. – Se om forordn. af 22/2 1805 i J. H. Schou: Kgl. Forordn. XIV, 281 f. – Om herredsfoged, senere landsdommer J. J. Mylius, se Jurister III, 191; jfr. E. Juel Hansen: Slægten Mylius i Danmark – i Personalhist. tidsskrift, 1948, s. 148 f. – Skuespillet var paa 62 sider, og dets titelblad lød: »Herman von Gnienskiold/ eller/ den egenyttige og bistre Herredsfoged./ Komædie i 5 Akter./ Til Beste for Fattige./ »Han fra forfulgte Folk kuns Penge tog – ei Ære!/ De kan sig, sagde han, med Gud og Æren nære«./ Holberg i Peder Paars./ Odense 1799./ Forlagt af Lauritz Nicolai Faber.« – Jfr. Hakon Müller i Fyns Tidende 1943, 4/7, (søndagstillæg): »Et gammelt fynsk skuespil«. – Se ogsaa Holbeck: Odense bys historie, s. 252, P. Dreyer: Odense theater 1796–1946 og Günther Hansen: Das National Theater i Odense, udg. 1963. – Om skuespillets forfatter, lærer og kirkesanger Andreas Jørgensen, se E.F.L. I, 814 og Supl. I, 999; jfr. Friis Petersen (maskinskrevne): Seminarister. – Se om Marie Jørgensen, C. J. Lehn: Marie Jørgensens Pigeskole, 1929.

[4] Om herredsf. H. H. Lüttichau, se Jurister III, 113.

om at bevare kapellet som familieejendom; men man kan dog ikke fremsætte det »som en positiv Retsfordring«, da grundlovens § 97 har fastsat, »at enhver hidtil i Lovene til Adel, Titel og Rang knyttet Forret er afskaffet«. – »Som Præsten, Kirkeværgen og Degnen i Aaret 1805 maatte opgive Haabet om at jordes inde i Kirken, maa Kirkepatronen nu ogsaa 1850 dele Skjæbne med dem i Tabet af denne Forret«. Men, slutter han sit indlæg, vil Retten ikke gaa med til at frakende Mylius ejendomsret og brugsret over kapellet, maa indstævnte efter ordre kræves tilpligtet, »at tilveiebringe fornøden Udvidelse af Kirken«, da menigheden efter loven bør have »fuldstændig Plads i Kirken« [5]. –

Ved retsmødet 27. juli fremlagde da forsvareren, prokurator *H. H. Jørgensen*, sit indlæg, dateret 26/7. I det siger han til indledning, at sagen er blevet en del forsinket paa grund af jægermesterens fraværelse fra Rønningesøgaard. Derefter gør han opmærksom paa, at det i forordningen af 22/2 1805 om ejendomsbegravelser hedder, at »de Familier, der have slige Begravelser hjemles Ret til deres fremtidige Benyttelse under Iagttagelsen af de for denne fastsatte Forsigtighedsregler«. – Spørgsmaalet er da, hedder det, om hofjægermesteren »staaer i Familieforhold til de tidligere værende Eiere af den i Rønninge Kirke indrettede Familiebegravelse«; og derpaa hævdes det som »historisk notorisk«, at han i lige linje nedstammer fra »Justitsraad *Johan Casper Rasch*, der 1734 købte Gaard og Kirke af *Sigvardt Urne*«.

Jørgensen mener ikke, spørgsmaalet om, hvornaar kapellet er bygget og om, hvad det oprindeligt er anvendt til, kan besvares. – *Caspar Marckdanner*, d. 1618, skal have været den første, der benyttede selve kapellet »ved at sætte Liget af sin Fader, *Hans Urne* til Sanderumgaard oven over Jorden i selve Capellet«. De følgende ejeres kister er hensat dér, »uden at mindste Anke eller Tanke om at formene dem Afbenyttelsen af denne deres Familieeiendom er falden nogen Autoritet ind, før Sogneforstanderskabets grundløse Opposition i denne Retning i de sidste Aaringer dertil haver givet Anledning«. Jørgensen mener, at legatfundatsen af 10/12 1788 til-

[5] *J. J. Hansens* indlæg 1850, 26/5 findes i R.A. – Cult.min. 1. dpt. A 963; om begravelser i kirkens gange sagde han, at efter de gamle rangskilke var der gravplads »for Præsten øverst ved Choret, for Kirkeværgen nederst ved Døren og for Degnen i Vaabehuset«. – Almuen blev begravet udenfor kirken saaledes, at »Mandfolkene havde Fortrinet til at ligge paa Soelsiden, medens Fruentimmerne maatte nøies med Begravelser i Skyggen eller paa Nordsiden af Kirken«.

pligter ejeren »at værne om Capellet's Vedbliven som Familiebegravelse« og tillige skal give garanti for, »at Giverens Villie staaer urokkelig«. – Mylius har været villig til at vedligeholde og udvide kirken, hedder det videre; han har endda tilbudt at opføre »en Tilbygning til Kirkens søndre Side«, og den vilde have været opført, »naar ikke et spændt Forhold, opstaaet imellem Hofjægermesteren og Sognepræsten, havde forhindret enhver fredelig Udievning; idet man opponerede i forskellige Retninger ved Anbringelsen af Skingrunde, hvoriblandt en af de vægtigste var denne, at nogle faae Gravhøie vilde ved Tilbygningen werde sløfede, hvortil vedkommende Familier ikke vilde give Samtykke. Dernæst at en saadan Tilbygning vilde formindske Kirkegaardens Areal«. – Det er dog »skingrunde«, bemærker forsvareren; sognets beboere har ikke større ret end kirkeejeren til »at bevare sine Forfædres Kister og Aske. – Og hvorfor dette? Alene fordi en enkelt Mand i Sognet vil have det saaledes; ja, uanseet, at selv Domstolene tillægge de inde i Kirken værende Gravsteder en større Hellighed end de ude paa Kirkegaarden. – Der er saaledes kun een Udvei for min Mandant, den nemlig at søge Beskyttelse under Domstolenes Uafhængighed og Retfærdighed, og det er derfor, han har valgt denne, skiøndt kostbarere Maade at sikkre sig sine Rettigheder paa«. –

Omtokningen af 1846 giver ikke noget »positivt Beviis« for, at der mangler plads i kirken, hævder Jørgensen. Selv ved de største festligheder kommer dog næppe halvdelen af menighedens medlemmer i kirke paa een gang. »Under en saa begavet Taler som Hr. *Pastor Rohmann*« besøges kirken ofte af fremmede, men dem har kirkeejeren dog ikke pligt til at skaffe plads. »Jeg har selv flere Gange besøgt Kirken for at høre Pastor Rohmann, endog ved Confirmationsleiligheder, men der har altid været rigelig Plads i Kirken, ikke alene for de Besøgende, men for $\frac{1}{3}$ Deel, eller vel endog det dobbelte Antal til«. – Desuden havde han faaet oplyst, at Rønninge kirkes stolestadeplads var større i forhold til sognets folkemængde end i de tilstødende kirkesogne. Og endelig finder han det urimeligt, at anklageren vil afvise grundlovens § 87 om ejendomsrettens ukrænkelighed med henvisning til § 97, der afskaffer enhver forret, der er knyttet til adel, titel og rang. – Saaledes fremsætter han sin paastand om frifindelse for jægermester Mylius[6]. –

[6] Se H. H. Jørgensens indlæg 1850, 26/7, se Bj.-Aas. hrds ark., dokum. til justitsprot.

Baade sit eget og forsvarerens indlæg sendte prokurator *J. J. Hansen* under 24. august til pastor *Rohmann* og beder ham udtale sig om dem. I et medfølgende brev skrev han, at Mylius' ret til gravkapellet efter hans skøn var gaaet tabt, fordi Rønningesøgaard og kirken var solgt ved offentlig auktion efter 1805, da aabne begravelser blev afskaffet. Og han tilføjede: »Mig forekommer det rigtigst, at Mylius begravede eller søgte tilladelse til at begrave alle de Liig, som findes i Kjelderens og ovenfor samme, og som ikke er af hans Slægt, samt at han derefter anvendte Kjelderens til sin Families Liig. Derved blev hele Capellet rømmet«[7]. –

Ved retsmødet 12. oktober 1850 fremlagde prokurator *Hansen* sit »Tilsvars Indlæg«, hvori han vilde foretage »en yderligere Analyse af Sagens grundvæsentlige Momenter«. Hver del af kirken er opbygget og indviet »allene til Gudsdyrkelse«, skriver han. Hofjægermesterens oldemor kunde ikke 1787 »inddrage Rønninge Kirkebygning under Rønninge Hovedgaards Ladebygninger ved at indsende 160 Rbldr. til Bispen«. Gennem umindelige tider har sogne-mændene gjort haandlangerarbejde ved reparationer, enten de gjaldt kapellet eller den øvrige kirke, ligesom kirkesynet har omfattet hele kirken. De 18 kister, der nu henstaar i selve kapellet ovenover kælderens, kan staten fordre nedsænket paa kirkegaarden, fordi hensættelsen af dem er »en uhjemlet og ved Anordningen 1805 tilintetgjort Usurpation. – – At Sagens Anlæg hidrører fra vrang Forestillinger, motiverede af Modvillighed eller Chicane fra enten Sognepræstens eller Sognemændenes Side, er der slet ingen Grund til at antage; det er allerede fuldkommen indlysende af den fremlagte Omtkningsforretning, hvori Herredsfogden har antaget den hidtil værende Tilhørerplads for utilstrækkelig efter Menighedens nuværende Fokemængde«[8]. –

Igen gik der tre maaneder; saa fremlagde prokurator *Jørgensen* 11. januar 1851 sin replik og indlod sagen til doms. – Han vil stadig hævde, at Mylius har ejendomsret til kapellet, som en kirken uvedkommende tilbygning. Efter en udtalelse fra »fra tvende af Egnens dygtigste Haandværkere, nemlig Muurmester *Mads Jørgensen* i Feritzlev og Tømmermand *Lars Nielsen*, Rønninge«, vil han paastaa, at »Capellet er af en langt senere Oprindelse end Kirken, . . . og at

[7] Se *J. J. Hansens* skriv. til Rohm. 1850, 24/8 i Rønninge præsteark., embedskorresp.

[8] *J. J. Hansens* indlæg 1850, 12/10, se Bj.-Aas. hrdsf. ark., dokum. til justitsprot.

Tilbygningen er skeet med daværende Eiers, Kronens, Samtykke og ikke ved nogen *Usurpation*, der vel er et vore frihedslystne Tider i mangt et Øre velklingende, men derfor ikke velvalgt eller velbegrundet Udtryk«. Kirken og kapellet er »to vel sammenføjede, men m. H. t. Oprindelse og Eiendomsret aldeles særskilte Dele«. Eiendomsretten til kapellet er, slutter han, naar det blot vedligeholdes forsvarligt, »*hjemlet ved over 100 Aars Hævd*«[9]. –

Den 26. april 1851 svarede prokurator *Hansen* paa forsvarerens sidste indlæg. Det fremsatte krav om ejendomsret til kapellet er, skriver han, »blottet for Grunde«. Mener Mylius at have vundet hævd paa den del af kapellet, hvor kisterne staar, saa maa den øvrige del kunne reserveres menigheden til brug ved gudsdyrkelsen, og tillige maa det være ministeriet forbeholdt »til Menighedens og Gudstjenestens Tarv af fløtte Ligkisterne fra den østlige til den vestlige Side af Capellet«. Og idet han gentager sine ord om, at han anerkender de pietetsfølelser, der ligger bag familien Mylius' krav om ejendomsret til kapellet, men ikke mener, det kan retslig begrundes, udtaler han tillige sin tvivl om, »at Rønningesøegaard er et Stamhuus, fordi det strider mod Auctionsskjødets Indhold, der betegner Godset som Privateiendom eller Allodial Gods, og intet Stamhuusbrev er mig bekjendt«[10].

Ved retsmødet 7. juni 1851 kom det til et ordskifte mellem anklager og forsvarer om, hvor vidt kirke og kapel var opført samtidigt, eller om kapellet var tilbygget senere. Det sluttede med, at de enedes om at give afkald paa en nærmere undersøgelse af dette spørgsmaal, da sagen derved vilde trækkes i langdrag[11]. –

Følgende 21. juni fremlagde prokurator *Jørgensen* sit sidste indlæg; kirkeejeren har *hævdsret* paa kapellet, skriver han, idet det siden 1739 uafbrudt er brugt til begravelse af den nuværende ejers familie. »Det Offentlige« har været vidende herom uden at gøre indsigelse mod det. »Gaardmændenes aristokratiske og hoffærdige Principper der saalidet passer med Nutiden, hvorefter de mene sig for gode til at høre Guds Ord i de samme Stole, hvori Huusmanden og Dagleieren sidde eller have siddet, begrunde dog ikke nogen Ret til at berøve min Mandant hans lovlige Eiendom«. Kirken kan

[9] Se H. H. Jørgensens indlæg 1851, 11/1 smst.; om hævdsret, se E. Jürgensen: *Nyt Lovleks.* II, 907.

[10] Se J. J. Hansens indlæg 1851, 26/4 i Bj.-Aas. hrdsf. ark., dokum. til justitsprot. Allodialgods er gods, en lensbesidder ejer udover lenet, se Salmonsens: *Konversat. leks.* 2. udg. I, 546.

[11] Se R.A. – Cult.min. 1. dpt. A 963.

ikke afgive bekvem og rummelig plads til alle menighedens medlemmer paa een gang; altid vil der være »større Mangel paa Tilhørere end paa Plads, et Tilfælde, der efter vore nyere Love om Troesfrihed snarere vil til- end aftage«[12].

Dommen i denne retssag, der begyndte 1. juni 1850, faldt 2. august 1851 og blev *forkyndt* af den constituerede herredsfoged, fuldmægtig *A. Th. Hee Borch*, f. 1824. Den begynder – komisk nok – med at paalægge hofjægermester *Mylius* at *fjerne den mellem kapel og kirke opførte mur*; komisk, da muren som nævnt allerede var fjernet 1848. – Men *forøvrigt*, siger dommen videre, skal *Mylius »for Citantens Tiltale i denne Sag kendes fri at være«*, idet han dog skal betale den offentlige anklager 25 rbdlr. i salær. – I præmisserne hedder det, at begravelsesstedet i Rønninge kirke har bestaaet siden 1787, og at de derværende kister gemmer ligene af personer, der nedstammer fra enkefru Rasch. »Som Følge af Foranførte maa det altsaa *antages, at Indstævnte*, der ligeledes er hendes Descendent, *har vundet Hævd paa denne Servitut*, saa meget mere som Retten til Indsættelsen af de der værende Liigkister alene grunder sig som en personlig Ret paa Slægtskab og Familieforhold og ikke er knyttet til Besiddelsen af Rønningesøegaard eller Rønninge Kirke. Ligesom *Indstævnte* altsaa maa ansees berettiget til at lade de i Capellet værende Kister forblivende henstaaende og benytte det i samme Omfang, som han dér har hævdet«[13].

Dommen gav saaledes hofjægermester *Mylius* ret i hans paastand om, at kapellet var familiens private ejendom. – Sidst i september meddelte prokurator *J. J. Hansen* pastor *Rohmann*, at han havde modtaget udskrift af dommen og sendt den videre med sin betænkning om, »hvorvidt der maatte være Grund til fra det Offentliges Side at aqviescere ved Underrettsdommen«. Samtidigt beder han *Rohmann* oplyse, »om ikke bemeldte Muur var nedbrudt af *Mylius* endog længe førend Sagen incamineredes for Retten«[14]. –

*Dommen af 2/8 1851 under debat.
Kammerherre J. C. Mylius dør 1852.*

Med stor tilfredshed maatte familien *Mylius* hilse denne afgørelse af striden. Men beboerne i Rønninge, som de kirkelige myndigheder

[12] Se H. H. Jørgensens indlæg 1851, 21/6 i Bj.-Aas. hrdsf. ark., dokum. til justitsprot.

[13] Dommen 1851, 2/8 findes i Bj.-Aas. hrdsf. ark., dokum. til justitsprot. og i R.A. – Cult.min. 1. dpt. A 963; om A. Th. Hee Borch, se Da. prok. s. 47.

[14] Rønninge præsteark. – embedskorresp.

paa Fyn, følte dommen som en aabenbar uretfærdighed. Uklart er det, hvordan ministeriet saa paa sagen. Et anonymt notat om dommen i kirkeministeriets papirer lyder: »Jeg maa ansee denne Dom uholdbar i alle sine Puncter og er med Provst og Stiftsøvrighed enig i, at den bør appelleres«. Men alligevel udsendte ministeriet ingen resolution om appel til Overretten[1]. –

Biskop *Stenersen Gad* døde i efteraaret 1851, og hans efterfølger i embedet professor *Chr. Th. Engelstoft* udnævntes i foraaaret 1852; saa der gik flere maaneder, inden sagen i Rønninge atter kunde behandles[2].

Men under 1. juni 1852 paalagde *stiftsøvrigheden* provst Heiberg at indsende sin egen og pastor Rohmanns betænkning om dommen af 2. august 1851. – Dateret 6. juli skrev pastor *Rohmann* da, vel især af hensyn til den ny biskop, igen en meget lang redegørelse for hele stridens forløb i de 14 aar, den nu havde staaet paa. Da pladsforholdene nu er noget anderledes, end de var 1846, da omtakningen skete, bør spørgsmaalet om pladsmangel i kirken undersøges paa ny, hvis dommen skal appelleres. Beboernes klage over, at der mangler plads i kirken, er den samme, som for 14 aar siden, ligesom de stadig ønsker, at der raades bod derpaa ved at flytte de gamle kister ind i kapellets vestlige del, mens dens østlige del lægges til kirken. Men tilføjer Rohmann: »dersom Hævdretten, saaledes som skeet er i Dommen, kan gjøres gjældende i dens yderste Stringents, ikke blot til Kapellet, men endog til den bestemte Plet i Kapellet, hvor Kisterne nu staae, troer jeg ikke, at der vindes Noget ved en Appel til en høiere Ret«[3]. –

Provst *Heiberg* har dateret sin betænkning 23. juli 1852; han vil denne gang indskrænke sig til et par bemærkninger. For det første kan han ikke tro »paa Muligheden af, at en Kirkeeier kan vindicere sig Eiendomsret til en Deel af en Kirkes Bygning, der oprindeligt har været bestemt til andet Brug, fordi Kirkens tidligere Besiddere uden dertil given Tilladelse have benyttet den til Begravelsesplads, men formener, at Kirken maa have Ret til at ryddeliggjøre sine Bygninger for Alt, hvad der hindrer den fra at benyttes til gudstjenstligt Brug, og at jeg derfor anseer det høit fornødent, at *Underrettsdommen appelleres*«. Dernæst finder provsten det rettest »at dette

[1] Se R.A. – Cult.min. 1. dpt. A 963.

[2] Om St. Gad og C. T. Engelstoft, se D.B.L. VII, 557 og VI, 337.

[3] Rohm. erklær. af 1852, 6/7 i Bispens kopibog B.; jfr. R.A. – Cult.min. 1. dpt. A 963.

principielle Spørgsmaal afgjøres, førend der endvidere gjøres Foranstaltning til, at den Mangel afhjælpes, som efter min Mening er tilstede, paa Plads for Kirkesøgende, og som jeg formener er beviist ved Synets Udsættelse og den afholdte Omtokningsforretning. Hvis nemlig Sagen, som jeg antager, ved de høiere Domstole afgjøres til Kirkens Fordeel, kan den indvundne Plads afhjælpe Mangelen, og hvis Sagen gaar Kirken imod, vil det, i alt Fald efter en ny Omtokningsforretning ad den administrative Vei kunne blive paalagt Kirkeeieren paa anden Maade at skaffe fornøden Plads for de Kirkesøgende«. –

Med disse erklæringer kunde stiftsøvrigheden 4. september sende sagen tilbage til kirkeministeriet, idet den tillod sig som sin formening at ytre, »at der er Grund til at foranledige Sagen appelleret indanket for Overretten«[4]. –

Den 15. september 1852 døde hofjægermesterens far, kammerherre *J. C. de Mylius*, og dermed rejstes igen spørgsmaalet om gravkapellet. Men det varede nogle maaneder, førend jægermesteren lod høre fra sig. Det skete i en længere skrivelse til *ministeriet* af 1854, 29/3, hvori han gør opmærksom paa, at han efter dommen af 2/8 1851 er »berettiget til at disponere over bemeldte Capelbygning som min og min Slægts personlige Eiendom«. Familiekapellet er en tilbygning, der efter forordningen af 22/2 1805 skulde have været afmuret; 1845 lod han det derfor afskille fra kirken. Men da »den overordnede Øvrighed« ikke vilde anerkende hans ret til det, lod han atter muren fjerne i maj 1848. »Efter den Tid er min kjære Fader afgaaet ved Døden, og da han ofte har udtalt som et af sine inderligste Ønsker, at hans afsjælede Legeme maatte komme til at hvile blandt hans Slægtningers, saa holder jeg mig ogsaa forpligtet til af al Evne at bidrage til at opfylde dette Forlangende; men da den hidtil til Capellets halve Deel indskrænkede Plads ikke kan afgive den fornødne Plads, saa tillader jeg mig herved at ansøge det høie Ministerium om høibehageligst Bifald til at disponere over den hele mig tilkjendte Capelbygning og ved en Muur fraskille denne fra Kirken, imod at jeg istedetfor de i Gravhvælvingen opstillede 7 Smaabænke, i Kirken opfører et Pulpitur med mindst saa mange Siddepladser, som ved Bænkenes Borttagelse tabes«[5]. –

Denne ansøgning naaede i løbet af april til stiftsøvrigheden i

[4] Heibergs erklær. 1852, 23/7 i R.A. – Cult.min. 1. dpt. A 963.

[5] Om *J. C. de Mylius*, se D.B.L. XVI, 257; jægermester Mylius til ministeriet 1854, 29/3, se R.A. – Cult.min. 1. dpt. A 963.

Odense, der sendte den til erklæring hos provst *Heiberg* og pastor *Rohmann*. – Under 3. maj 1854 skrev *Rohmann*, »at det vilde være forbunden med ikke liden Ulempe« at anbringe et pulpitur i kirken. »Taarnhvælvingen er nemlig temmelig lav, og Buen mellem den og Kirken endnu betydelig lavere«, saa folk kommer til at sidde i mørke uden at kunne høre eller forstaa præsten. Om afmuringen af kapellet gentager han, at den vil gøre kirken »mørk og skummel«. Det er paa tide at faa afgjort om omtokningen af 1846 »skal ansees for gjældende, da ingen af de Kirkesøgende nu længere veed, hvor den Plads er i Kirken, der tilhører ham«[6]. –

I sin erklæring af 16. maj spørger provst *Heiberg* stiftsøvrigheden om, hvad han dog skal gøre, »for at den i Rønninge Kirke tilstedeværende Mangel paa Stolestadeplads kan blive afhjulpet; thi Sognepræsten og jeg have nu i 14 samfulde Aar utrættelig arbeidet paa at føre denne Sag til Ende, uden at der er udrettet Andet derved, end at Kirkeeieren nu formener, at han er i sin gode Ret, naar han søger om baade at forringe og formindske Kirken ved ganske at framure Capellet«. »Paa Kirkens og Menighedens Vegne« mener provsten derfor, det er hans pligt »at fraraade, at der bliver tilstaaet Kirkeeieren nogensomhelst større Dispositionsret over Rønninge Kirke, end den, jeg høiligen beklager, at være indrømmet ham med Dommen af 2. August 1851«[7]. –

Stiftsøvrigheden lod endelig først i september sagen med de indhentede erklæringer gaa tilbage til ministeriet, idet den tilføjede, at den ikke kunde tilraade at gaa ind paa hofjægermesterens andragende, men taalmodigt ventede ministeriets resolution dels paa sin indstilling af 4/9 1852 om appel til Overretten af dommen af 2/8 1851, dels paa, hvad der skulde foretages m. h. t. spørgsmaalet om Rønninge kirkes udvidelse. – Under følgende 20. oktober 1854 meddeler *ministeriet*, at det »ei har fundet tilstrækkelig Anledning til at lade Dommen af 2. Aug. 1851 appellere til Overretten«. – I aarene 1851 til 1854 var der saaledes intet foretaget i sagen om gravkapellet[8]. –

Blandt »Cultusministeriets« papirer findes fra efteraaret 1854 følgende brev fra afdøde kammerherre J. C. de Mylius' enke, *Vilhelmine Christiane Ulrica, f. von Holstein*. Det er adresseret til

[6] Rohm. erklær. 1854, 3/5 i R.A. – smst.

[7] Heiberts erklær. 1854, 16/5 i R.A. – smst.

[8] Skriv. fra stiftsøvrh. af 6/9 og fra ministeriet 20/10 1854, se R.A. – smst.

»Deres Excellence«, efter al sandsynlighed *A. S. Ørsted*, og skrevet fra gaarden *Raschenberg*, ogsaa kaldet *Kattrup*, i Buerup sogn paa Vestsjælland. Det har interesse som udtryk for familien Mylius' syn paa Rønningestriden og lyder saaledes:

»Det er med største Undseelse, at jeg tager mig den Frihed atter at uleilige i Anledning af den omtalte Kirkesag. – Men det er, som Deres Excellence behagede at yttre: Følelsen der her saares og saares dybt, idet vi efter 2 Aars Forløb ikke kunne see den Dyrebare Hedengangnes saa ofte yttrede Ønske opfyldt, at hvile i sin Families Gravsted, hvor ogsaa 2 af vore smaae Børn hvile, og som er Slægtens anerkjendte Eiendom. – Og hvad er der i Veien derfor? En communistisk Idee, som udstrækker sig endog til de Døde. – I 1848 har Pastor *Rohmann* sagt, at dersom min Søn havde mindste Gran af sund Menneskeforstand, vilde han strax putte alle Kisterne i Jorden. Men endnu har dog ingen Lov forbudt Grav-Capellers Existence, og det Omhandlede er tilkjendt min Søn ved lovlig Dom. – I Aarene 1770–80 indrettedes af min Mands Bestemoder nogle Pladser for visse da i Sognet bosatte Personer i den tomme Deel af Capellet, som da adskiltes fra det Øvrige ved et lavt Sprinkelverk. Eierinden kunde jo den gang handle efter Godtbefindende. Ingen har siden paaagtet det, saalænge der var Plads nok i det fraskilte Rum, og – nu er der Hævd derpaa. Men det er jo tilladt at gjøre Forandringer i Kirken. –

I min Ungdom borttoges jo endog mangt et Sted *Alttertavlerne*, og den paatænkte her blev aldeles ei til Vanziir, men til en Prydelse; thi det aabne Capell, med Ligkister i det ene og nogle Bænke i det andet Rum, er dog vistnok ligesaa lidet en Ziir, som Noget Passende eller Sædvanligt og vilde, om det nu skulde indrettes saaledes, sikkert med Grund forbydes. Derimod en fuldkommen Aflukning fra Kirken, og da Opførelsen af et net Pulpitur, som garanterede fornøden Plads, naar endog Folkemængdens Tilvæxt, eller en begavet Taler fordrede denne Forøgelse; dette er den Plan, hvortil min Søn ønsker Tilladelsen, hvilken Deres Excellences sande liberale Sindelag, frit for al Persons eller Stands Anseelse, sikkert vil finde retfærdigt at forunde ham. Flere paatænkte Forskjønelser for Kirken ere alle naturligvis standse ved denne uheldige Opposition.

At det ved Thingsvidner er beviist, at Kirken nu, uden Bænkene, afgiver ligesaa stort Rum som flere andre i Forhold til Folkemængden, og at saavel Biskop *Faber* som *Gad* have erklæret sig gunstigt for Sagen, tillader jeg mig at tilføie. – I de sidste 2 Aar har min Søns yderst svage Sundhedstilstand afholdt ham fra at befatte sig med Tanken om denne fortrædelige Sag eller at tale med Biskop *Engelstoft*; kun efter mit Raad henvendte han sig til Deres Excellence, da Cultusministeriet kom i Deres Hænder, og det bevaagne Løfte »at gjøre, hvad De kunne for Sagen«, og det Venskab og Godhed, hvormed De stedse har bæret min sal. Mand og mig, lader mig haabe, at Deres Excellence, naar Deres kostbare Tid tillader Dem at overtænke de anførte Details, vil paaskynde Afgjørelsen, at Arbeidet snart kan paabegyndes. Det er en saa uhyggelig, smertelig Følelse, saalænge Alt er uafgjort; min egen Alder gjør det sandynligt, at snart kræves Plads ogsaa til mig.

Min Søn er for Tiden paa *Lystrup* og agter, dersom hans Helbred tillader det, at besøge *Rønningesøegaard* i næste Maaned; maatte han under sit Ophold dér kunne glædes ved at torde udføre hiin Foranstaltning! Det er just i Dag den kjærligste Mands og Faders Begravelsesdag, og Bønnen for hans sidste Ønskes Opfyldelse vil vist ei blive uopfyldt.

For Tiden opholder jeg mig her hos min Datter, som tillige med *Bernstorff* fremsende Deres høiagtelsesfuldeste Hilsner. – Vi alle anbefale os Deres Excellences dyrebare Bevaagenhed, og jeg vover at haabe Tilgivelse for den Vidtløftighed, hvormed jeg oprigtig og tillidsfuld har udtalt mig – Deres Excellences meget forbundne

W. C. U. Mylius. [9]

Raschenberg, d. 22de Sept. 1854.

Sagen var saaledes kørt fast i disse aar. Kirkeministeriet traf ingen afgørelse, der kunde bringe den videre. Den ene part krævede dommen af 1851 appelleret, mens modparten krævede den stadfæstet og ført ud i livet. – Rønningestriden var ikke mere blot en lokal affære, men tydeligt nok en episode i de skarpe brydninger mellem klasserne, folkestyret førte med sig. – I efteraaret 1854 henvendte den ny *herredsfoged* for Bjerger-Aasum herred *Fr. J. Kønemann Petersen*, f. 1809, sig efter ordre til hofjægermester *Mylius* og udbad sig hans erklæring om, hvordan han agtede »at afhjælpe den af Synet paaberaabte Mangel af Plads i Rønninge Kirke«. Og under 28/11 svarede hofjægermesteren »at skjøndt jeg paastaaer og letteligen kan bevise, at Rønninge Kirke i en lang Aarrække aldrig har nogensinde været fuld, saa at der kunde siges at være Mangel paa Plads, og at altsaa det allene hidrører fra Opspind af mod mig mindre velsindede Mennesker, der veed, hvor gjerne jeg opfylder ethvert hemmeligt endsige yttret Ønske af min salig Fader og saaledes ogsaa det, hvorefter han attraaede at hvile i Capellet«. Skønt klagen er ugrundet, er *Mylius* dog villig til, »naar dertil bestemmes en passende Tid at opføre i Kirken et til det øvrige svarende Pulpitur, der skal indeholde endog flere Pladser end der borttages i Capellet og haaber saaledes, at dette vil tilfredsstillende Vedkommende Klagere og derved annullere en Udsættelse, der jo allene kan grunde sig derpaa. – Jeg gjentager sluttelig mit billige Ønske til det høie Kultusministerium, at der, naar dette

[9] Kammerherreinde *W. C. U. Mylius* til *A. S. Ørsted*, Raschenberg 1854, 22/9 i R.A. – smst. – Om *A. S. Ørsted* se D.B.L. XXVI, 554. – Om *Kattrup*, ogsaa kaldet *Raschenberg*, i *Holbæk* amt, *Buerup* sogn, som *J. C. Mylius* havde tilskødet sin svigersøn, *Fr. E. H. Bernstorff*, se *Trap: Danmark*, 5. udg. III, 465; og om *Lystrup* i *Præstø* amt, *Kongsted* sogn, der ejedes af familien *Mylius*, se *Trap: Danmark*, 5. udg. IV, 213 f.

mit Tilbud opfyldes, ikke lægges nogen Hindring i Veien for Afbenyttelsen af min ved en usvækket Dom lovlig tilkjennte Eiendom, nemlig til Gravcapellets fuldkomne Afsondring fra Kirken; og dets Afbenyttelse i dets oprindelige Øiemed«[10]. –

En ny omtokning i Rønninge kirke i sommeren 1855. – Mens der ved kirkesynene i Rønninge i aarene 1849–1854 hver gang var noteret, at der intet var sket for at skaffe mere plads i kirken, saa meldes der fra *kirkesynet* 20. juli 1855: »En Omtokning af Stolestaderne var anmeldt af Herredsfogden til den 30. Juli«[1]. –

Den foran omtalte skrivelse fra hofjægermesteren af 28/11 1854 var nemlig gaaet til erklæring hos pastor *Rohmann*. Han havde under 6. januar 1855 svaret, at skrivelsen jo var »en Gjentakelse af de sædvanlige Insinuationer«. Efter de snesevis af erklæringer, han nu gennem 15 aar havde afgivet, havde han intet at tilføje; men det undrede ham, at der ikke blev optaget *en lovformelig omtokningsforretning*, der kunde afgøre, om klagen over mangel paa plads kun var opspind, eller om den stemte med virkeligheden. »For mit Vedkommende er det hele en ligegyldig Sag; jeg faaer vel Plads i Kirken og er heller ikke Klageren; men jeg ønskede gjerne før min Død at blive befriet fra de idelige, ufrugtbare og unyttige Skrivelser, som Erklæringer i denne fortærskede Sag vedblive at plage mig med«[2]. –

Provst *Heiberg* blev i foraaet 1855 forflyttet til Helsingør, og som constitueret provst modtog Rohmann i juli fra stiftamtmanden en meddelelse om, at *kirkeministeriet* havde anmodet om »at lade foretage en Omtokningsforretning i Rønninge, for at det af denne kan fremgaae, at Kirken virkelig trænger til Udvidelse, og et bestemt Paalæg derefter kan blive paagjeldende Kirkeeier givet«[3]. –

Herredsfogden for Bjerge-Aasum herreder foretog da 30. juli en ny *omtokning* i Rønninge kirke »efter behørig Indvarsling til Kirkeeier, Sognepræst og Sognebeboere«; derefter meddelte han stiftamtet, »at naar der tildeles hvert Sted, Gaard eller Huus, uden Hen-

[10] Om herredsfoged Fr. J. K. Petersen, se Jurister III, 328; jægermester Mylius til herredsfogden 1854, 28/11 i R.A. – Cult.min. 1. dpt. A 963.

[1] Syp. 1855.

[2] Rohms erklær. af 1855, 6/1 og Heibergs af 31/1, se Rønninge præsteark, embedskorresp.; jfr. R.A. – Cult.min. 1. dpt. E 909.

[3] Ministeriet til Rohm. juli 1855, se smst. –

syn til Beboernes Antal og Hartkornets Størrelse, 2 Pladser, nemlig 1 paa Mandfolkesiden og 1 paa Fruentimmersiden, vil der i den almindelige Deel af Kirken« – mangle ialt 56 pladser. Videre hedder det: »Af Tyendeklassen tæller Sognet f. T. omtrent 160 Tjenestefolk; – – ialt kunne 202 Personer have siddende Pladser i den ret hyggelige Landsbykirke, som efter mit Skjøn vanzires ved de i den Prædikestolen nærmest staaende Deel af Kapellet, hensatte Kister«. Dertil føjer herredsfogden en bemærkning om, at han for sin befordring til Rønninge har krav paa 5 rdlr. 14 sk. – »da slige Forretningers Foretagelse, ifølge Lovgivningen formeentlig maae ansees at ligge udenfor mit Embede«[4]. –

Efter ministeriets forlangende indhentede biskop *Engelstoft* sidst i oktober *Rohmanns* betænkning om »den vedlagte Omtokningsforretning over Rønninge Kirke« og om, hvorvidt han fastholdt sin paastand om en udvidelse af kirken. – Rohmann maatte saa atter gribe til pennen og indsendte under 12. november en lang betænkning. Til spørgsmaalet om, hvorvidt der er mangel paa plads i Rønninge kirke, bemærker han: »Plads i Kirken og Stolestadeplads ere to ganske forskjellige Ting; Kirkeeieren urgerer altid det Første, som der ikke er klaget over; thi vistnok kunne Kapel- og Hovedgangen rumme en heel Mængde staaende Personer; Beboerne derimod have stedse klaget over det Sidste, og deri giver Omtokningsforretningen dem Medhold«. – Paastanden om, at kirken er stor nok, støttes jo kraftigt af folkene fra Rønningesøgaard, skriver Rohmann; saaledes har forvalter *Lassens* »langvarige og ivrige Preussering omkring i Sognet« fremskaffet en adresse fra »4 flittige Kirkegængere, – – Kirkeeierens egne Fæstehuusmænd«; to af dem besøger kirken »engang imellem«, mens de to andre højst kommer der 2 gange om aaret, »naar de gaae til Alters«. Hos beboerne, der har klaget over mangel paa plads, har interessen for sagen trods de 15 aar, der er gaaet, siden den begyndte, ikke tabt sig; det viste sig tydeligt ved sidste omtokning, da mere end 60 familiefædre paa en søgnedag indfandt sig i kirken.

Rohmann mener ikke, man kan frakende de tiendeydende familier deres ret til bestemte stolestadepladser; men vil de frivilligt frasige sig denne ret og være tilfredse med at sidde, hvor der findes tomme pladser i kirken, »kunde Sagen vel ansees for afgjort, og Kirken maaske blive, som den er«. – Loven giver tiendeyderne ret

[4] Om omtokningen 1855, 30/7, se Bj.-Aas.hrdsgd.ark.-kopibog.

til bestemte pladser; men hvordan kan de skaffes? Der kan ikke bygges til kirken som tidligere foreslaaet, og kirkeejeren har ved dom faaet »Hævdret« paa hele gravkapellet. Dog mener Rohmann at kunne fremsætte et *forslag*, der kan antages af begge parter. Det lyder saadan: »Buen imellem Kapellet og Kirken er høi nok til, at der i den Deel af Kapellet, i hvilken Ligkisterne staae, kan anbringes et *Pulpitur*, der kan indtage det hele Rum, naar Pulpiturgulvet lægges saa lavt ned, at der imellem dette og Kisterne forbliver et Mellemrum af 4–6 Tommer, og Opgangen anbringes i den vestre Deel af Kapellet. Paa dette Pulpitur, som maa indtage det hele Rum over Kisterne i den aflukkede Deel af Kapellet, vil kunne indrettes saamange Pladser til siddende Personer, at de ved Omtokningen forefundne væsentlige Mangler blive afhjulpne. Alle de, som dér tage Plads komme til at sidde lige for Prædikestolen og kunne høre Prædiken saa godt som noget andet Sted i Kirken, og Indretningen vil desuden medføre den Fordeel for Kirkeeeieren, at ingen af Ligkisterne behøver at flyttes fra deres Sted, og for de Kirkesøgende, at de befries fra at have de ingenlunde smukke Ligkister for Øine. Paa denne Maade, mener jeg, maa baade Kirkeeeierens og Beboernes Ønske kunne forenes«[5].

Hofjægermester J. J. Mylius' testamente 1857. – Rohmanns lige nævnte forslag om et pulpitur over gravkapellet synes ikke at være kommet i betragtning nogetsteds. Og i de følgende to aar høres der i det hele ikke videre om sagen; ved kirkesynet i Rønninge 1857 er bl. a. noteret: »endnu ingen Resolution kundgjort om Iværksættelsen af Omtokningsforretningen af 1855«[1]. –

Men hofjægermester Mylius' død den 3. december 1857 i Frankfurt am Main og især det testamente, han efterlod sig, vakte igen opmærksomhed om sagen. Som stamhusbesidder efterfulgtes jægermesteren af sin yngre bror, *Sigismund Wolff Veith de Mylius*, f. 1823. Fra ministeriet modtog biskop *Engelstoft* under 1. september 1858 et andragende fra eksekutorerne i hofjægermesterens bo, hvori de efter afdødes ønske søgte om tilladelse til »at maatte opføre et Gravcapel for hans Familie i en til Hovedgaarden Rønningesøgaard stødende Lystskov, og til deri at anbringe et Alter, samt om, at vedkommende Geistlige maa erholde Paalæg om i sin Tid at indvie

[5] Rohm. til Engelstoft 1855/12/11, se Rønninge præsteark. – embedskorresp.

[1] Se Syp. 1857.

dette Capel«. – Testamentet nævner altsaa intet om den lange strid om stolestader og gravkapel i Rønninge, men utvivlsomt har beboerne i Rønninge sogn saavel som de kirkelige myndigheder paa Fyn haabet paa, at opførelsen af et kapel ved Rønningesøgaard kunde føre til en afslutning af tvistepunkterne[2]. –

Dateret 22. september afsendte biskop *Engelstoft* sin betænkning om dette andragende til ministeriet med en erklæring af provst *Rohmann*. Biskoppen skriver: »Forsaavidt Andragendet gaær ud paa Tilladelse til at opføre et Gravcapel paa det Sted i det lille til Haven stødende Skovpartie, som ogsaa er mig bekendt, maa jeg være enig med Provsten i at ansee Stedet for velvalgt og i at anbefale det Ansøgte, da jeg ikke seer nogen væsentlig Forskjel paa Opførelsen af et Gravcapel og Anlæggelse af Familiegravplads, som oftere er tilladt. Hvorvidt der til denne Tilladelse kan knyttes nogen *Betingelse*, anseer jeg derimod for tvivlsomt; navnlig mener jeg ikke, at det kan gøres til Vilkaar at bortflytte de Kister, som nu staae i *det raschiske Capel* i Rønninge Kirke, da denne Sag, hvor ønskelig den i sig selv var, ligger udenfor Andragernes Raadighed, og formeentlig maa søges fremmet hos den nye Stamhuusbesidder, hvem det maa overlades, om han, naar Capellet efter Broderens Disposition er opført, vil hensætte de ældre Kister i dette eller paa anden Maade skaffe udvidet Plads i Rønninge Kirke«. Videre hedder det, at biskoppen ikke mener, der kan fordres nogen pengesum hensat til vedligeholdelse af det paatænkte kapel, ligesom der ikke kan føres nogen kirkelig kontrol med det. Det offentlige kan kun fordre, at der i 20 aar sikres ligene »uforstyrret Ro«. Til ønsket om at anbringe et *alter* i kapellet og faa det indviet, bemærker bispen, at »den protestantiske Kirke ikke kjender indviede Altere, undtagen hvor de danne et Led af en til fuldstændig Gudstjeneste bestemt Kirke«. For andragerne drejer det sig kun om, hvordan kapellet passende kan udsmykkes; derfor bør man dels i bevillingen bemærke, at »den indre Decoration overlades til Smag og Behag«, og dels i svaret paa spørgsmaalet om kapellets indvielse lade forstaa, at al tanke om et indviet alter maa opgives. Endelig bør det meddeles andragerne, »at Capellet, naar det er færdigt, skal blive indviet, saaledes som en Kirkegaard efter vor Kirkes Skik indvies«[3]. –

[2] Om familien Mylius, se Da. adelsaarb. 1956, 2. afd. 9; kirkeministeriet til Engelstoft 1858, 1/9, se Bispeartk. – kgl. reskr. og minst. breve.

[3] Engelstoft til minist. 1858, 22/9, se Bispens kopibog B.

I oktober 1858 bad *kirkeministeriet* biskop Engelstoft om hos den nye besidder af Rønningesøgaard at indhente en erklæring om, hvorvidt han »under Forudsætning af, at den ansøgte Bevilling til Capellets Opførelse meddeles, maatte ville flytte de i Rønninge Kirke hensatte Lig af Medlemmerne af Familien Rasch til det paa-tænkte Begravelsescapel og udlægge det Capel, hvori bemeldte Lig for Tiden findes, til Kirkens Udvidelse«. – Det var saaledes kirke-ministeriet, der bragtes kirkeejerens ønske om at opføre et gravkapel ved Rønningesøgaard i forbindelse med de saalænge omstridte spørgsmaal om stolestadeplads i Rønninge kirke[4]. –

Paa sin henvendelse til kammerjunker Mylius modtog *biskoppen* svar, saa han under 8. december 1858 kunde meddele ministeriet, at kirkeejeren havde givet »Tilsagn om Rønninge Kirkes Udvidelse ved Bortflytningen af de i samme staaende Kister, naar først det omhandlede Capel af executores testamenti er opført«. Og Engilstoft tilføjer: »Da dette er Alt, hvad man i denne Sag kunde ønske, og den af Stamhuusbesidderen tilføiede Betingelse ikke kan volde nogen Betænkelighed, eftersom der ved en mig foreliggende Om-tokningsforretning allerede er udlagt 4 Stole til Herregaarden i Rønninge Kirke, anbefaler jeg saa meget hellere i Henhold til min Skriv. 22. Sept. at tillade Gravcapellets Anlæggelse uden nogen Betingelse i Henseende til denne Executorerne uvedkommende eventuelle Vinding for Rønninge Kirke«[5]. –

Ministeriet har aabenbart fuldt ud kunnet tilslutte sig Engilstofts synspunkter i denne sag og meddelte i januar 1859 kirkeejeren, at det gav tilladelse til opførelsen af det ønskede kapel og intet havde at indvende imod, at Rønningesøgaards besiddere og deres familie forbeholdt sig ret til enebenyttelse af mindst to stole i kirken til sig og to til gaardens beboere og betjente. Derimod kunde det ikke tillade, at der i kapellet blev anbragt et alter; inden det blev taget i brug skulde det indvies af vedkommende sognepræst »som enhver anden til Begravelse bestemt Plads«, ligesom det offentlige maatte forbeholde sig ret til »at forlange Capellet nedlagt, saafremt dette i Tidens Løb paa Grund af Bygningens Forfald

[4] Ministeriet til Engelstoft 1858, 8/10 i Bispeark. – kgl. reskr. og minist. breve.

[5] Engelstoft til ministeriet 1858, 8/12 i Bispens kopibog B.

[6] Ministeriets approbation 1859, 10/1 af »Opførelse af et Gravcapel for Hof-jægermester Mylius' Familie i en til Hovedgaarden Rønningesøgaard stødende Lystskov« og minist. til Engelstoft 1859, 20/1 i Bispens ark. – kgl. reskr. og minist. breve.

maatte af sanitaire eller Sømmeligheds Hensyn ansees for ønskeligt«[6].

I disse aar 1857–1860 var provst *Rohmann* meget svag; i provsteembedet blev pastor *F. A. Hansen* konstitueret. Først i juni 1860 døde Rohmann efter c. 22 aars præstetjeneste i Rønninge-Rolfsted; hans efterfølger i Rønninge blev pastor *C. V. Hundrup*, mens pastor *Hansen* i Fraugde overtog provsteembedet. Kort efter Rohmanns død skrev biskop *Engelstoft*: »Iøvrigt er Rønninge-Rolfsted et Kald, som er ikke lidet berørt af de kirkelige Partikampe, og ved hvis Besættelse det derfor er af desto større Vigtighed, at Valget træffer en erfaren, sindig og klar christelig Mand«[7]. –

Tanken om, at der i det planlagte kapel ved Rønningesøgaard ogsaa skulde holdes *gudstjeneste*, syntes efter den nævnte skrivelse fra ministeriet af januar 1859 at være opgivet. Det er derfor overraskende, at kammerjunker *Mylius* i et brev, dateret 24. juni 1860, spørger biskop Engelstoft, om det vilde være ham belejligt i slutningen af juli eller i begyndelsen af august »at indvie det ved Stamhuset Rønningesøgaard, ifølge min sl. Broders testamentariske Disposition, nu opførte Capel, hvis *øverste Afdeling* ønskes benyttet til *Gudstjeneste* og andre kirkelige Handlinger, hvorimod den *nederste Afdeling* til *Hensættelse* af afdøde Medlemmer af Familien de Mylius«. Han udbeder sig oplysning om, hvilken dato og time, det vil være biskoppen belejligt at foretage indvielsen, og om »godhedsfuldt til Kultusministeriet at ville indstille, at det maatte foreskrives den nye kommende Sognepræst i Rønninge een Gang om Maaneden at holde Gudstjeneste i Capellet«[8]. –

I anledning af denne overraskende meddelelse skrev biskop *Engelstoft*, 30/6, til *ministeriet*, at han nu, da Rønninge-Rolfsted sognekald skal opslaaes ledigt, vil andrage paa, »at Ministeriet vilde optage i Bekjendtgjørelsen og eventuelt i Kaldsbrevet, at den tilkommende Sognepræst forpligtes til at holde Gudstjeneste i et ved Rønningesøgaard opført Capel een Gang om Maaneden«. Videre hedder det, at han ikke for tiden kan forelægge en nøjere plan til en saadan gudstjenestes indrettelse. Som ministeriet ved, havde han for et aarstid siden forklaret kammerjunker Mylius, at protestanter kun indvier »fuldstændige Kirker«; først nu har han faaet meddelelse om, at kapellet er opført og indrettet saaledes, at »at alle Kister

[7] Om F. A. Hansen, Fraugde, se Wib. I, 381 og om C. V. Hundrup, Rønninge se Wib. II, 691; jfr. Bispens kopibog 1860.

[8] Mylius til Engelstoft 1860, 24/6, se Bispark. – Aasum hrds breve.

staae underneden og Rummet oventil indrettet til Gudstjeneste. – – Jeg har nu tilskrevet ham, at han maa ansøge om Ministeriets Samtykke til denne kirkelige Stiftelse og forklare, hvorvidt alt Fornødent er tilveiebragt for denne Anvendelse af Capellet, og det vil blive et fremtidigt Spørgsmaal, om Kirkestyrelsen kan og vil tilstede saadan Capeltjenestes Indrettelse«. Dog da sagen i og for sig er ønskelig, burde man, mener biskoppen, straks ved besættelsen af embedet nu paalægge den, der kaldes, en maanedlig tjeneste i kapellet, saa det efter nærmere overvejelse kan bestemmes, »hvoreledes den skal forbindes med det øvrige Embedes Pligter, enten ved at holdes en Søgnedag eller ved at træde istedet for Tjenesten i en af Sognekirkerne eller mulig kan bestaae ved Siden af dem«[9]. –

Samme dag, 30/6, sendte *biskoppen* kammerjunker Mylius et brev angaaende kapellet. Han beklager, at Mylius forgæves har søgt at træffe ham, især fordi han af det tilsendte brev af 24/6 ser, »at De er gaaet ind paa den Idee, som ved vor første Samtale fremsattes af mig«. Men han forstaar, at kammerjunkereren nu »anseer Sagen for nærmere Maalet, end den synes mig at være, og jeg frygter, at den vil behøve længere Tid, end dersom jeg tidligere havde vidst denne Udvidelse i Planen og kunnet paavise D. H., hvad der maatte være fornødent at foretage før dens Fuldendelse«. Da ministeriet kun har givet tilladelse til opførelse af et gravkapel, beder Engelstoft kirkeejeren om nu at søge dets samtykke til, »at der nu bliver et *Gudstjenestecapel* med Gravcapel under«. Videre nævner biskoppen, hvad der maa anskaffes til et gudstjenestekapel, nemlig »en Alterskranke eller Skammel, en Prædikestoel eller anden Plads for Prædicanten, fremdeles vasa sacra til Communion, Alterstager og Messeklæder og ligeledes en Klokke«. Men vil kammerjunkereren sørge for, at disse ting ogsaa anskaffes, vil biskoppen drage omsorg for, at »det bliver den nye Sognepræst paalagt at holde Gudstjeneste i Capellet en Gang om Maaneden«. Der maa endvidere tages bestemmelse om, hvorvidt kirkesangeren i Rønninge ogsaa kan overtage kirkesangertjenesten i kapellet. Til sidst beder Engelstoft Mylius om ikke at trættes i arbejdet for »en god og skjøn Sags Ordning; jeg tilbyder min bedste Medvirkning, idet jeg med særdeles Glæde hilser et Capels Oprettelse paa et fynsk Herresæde, hvor saa mange i fordums Tid have bestaaet«[10]. –

[9] Engelstoft til ministeriet, 1860, 30/6 ses Bispens kopibog B. –

[10] Engelstoft til Mylius, 1860, 30/6, se Bispens kopibog B.

Saaledes forhandlede kirkeejer og biskop om indvielse og indretning af et kapel ved Rønningesøgaard i foraaet 1860. Men oplysninger om, hvad der videre skete med kapellet i de følgende aar, er det ikke lykkedes mig at opdrive, saa jeg ved ikke, om Mylius opgav sin plan om et gudstjenestekapel, eller om ministeriet standsede den; heller ikke har jeg fundet nogen dato for dets indvielse. Men at familien Mylius' *kister* blev *hensat i det*, hersker der ingen tvivl om. Saa sent som i december 1906 blev det »Læst som permanent Byrde paa Hovedgaarden Rønningesøgaard«, at det er paalagt ejerne »at vedligeholde og renholde *det i Parken staaende Kapel* med de Myliusiske Familiebegravelser samt Ligkister m. v., hvorhos Medlemmer af Slægten Mylius ikke maa nægtes Adgang til Besøg i nævnte Kapel. – Kan ikke udslettes uden Lehnskontrollens Samtykke«[11].

Spørgsmaalet om tiendeyderes ret til *faste pladser* i kirken der havde spillet en rolle i den lange strid i Rønninge, blev afgjort ved *Loven om kirkesyn* af februar 1861 § 7, hvor det hedder: »iøvrigt skulle paa Landet alle Stolestaderne, med Undtagelse af Præstens, Kirkesangerens og Tiendeeierens være *tilgængelige for alle Kirkegængere*, saa at den *Forskjel*, som Loven i saa Henseende gjør mellem Gaardmænd, Huusmænd og Inderster, er *hævet*. Saavel Præstens som Kirkesangerens Stole kunne forlanges fjernede fra Choret idet der anvises Kirkesangeren Plads nede i Kirken nærmest Choret, og enten Sacristiet, hvor saadant findes, eller Pladsen mellem Alteret og Kirkemuren, hvor Forholdene tillade det, indrettes til Opholdssted for Præsten«[12]. –

Ved *kirkesynene* i Rønninge 1858–1862 kom spørgsmaalet om en udvidelse af kirkegaarden paa tale. I oktober 1860 gav ministeriet tilladelse til, at der blev anlagt en assistenskirkegaard. Den var da allerede udlagt og indhegnet paa et stykke jord, der tilhørte præstekaldet; ja, kirkeejeren havde midt paa den ny kirkegaard »ladet opkaste en stor Grav til Nedsættelse af en Deel gamle Kister i Kapellet«. Indvielsen af *assistenskirkegaarden* skete den 21. ok-

[11] Kerteminde dommers ark. – realreg. til Bjerge-Aasum hrds skøde- og pante-prot. – tinglyst 1907, 12/1. – Fyns Tidende meddeler 1916, 24/11, at Rønninge kirke nu overdrages menigheden.

[12] Se Loven om kirkesyn m. m. i Algreen-Ussing: Love og anordn. 1861–1862, VII, 266 f.

tober 1861. Ved kirkesynet 1862 blev der i protokollen skrevet, at den ny kirkegaard »fandtes i enhver Henseende istandsat med Hegn, Laage, Gange osv. Fra Capellet paa Kirkens nordre Side vare 38 *Liigkister udførte* paa Assistentskirkegaarden og Capellet forsynet med Kirkestole til Afbenyttelse af Menigheden«[13]. –

Den strid, der 1838 brød ud mellem Rønninge sogns beboere og kirkeejeren, var saaledes ført til ende. – Beboerne havde faaet tilkendt fuld raadighed over deres kirke, saa de kunde tage plads i den, hvor de vilde, mens kirkeejeren »frivilligt« havde fjernet sin families kister fra »det raschiske kapel«, og de øvrige kister med kirkeejers tilladelse var nedsænket paa den ny kirkegaard. – Striden genspejler tidens politiske brydninger i de aar, da enevælde maatte vige for folkestyre, og »almuen« fik lige ret med adelsfolk og embedsmænd. –

[13] Syp. 1858–1862; ministeriets approbation af, at der anlægges en assistenskirkegaard ved Rønninge kirke, er dateret 1860, 20/10 og findes i Bispeark. – kgl. reskr. og minist. breve.